ב"ה

ט"ו חשון תשכ"ט

6.11.68

26

המחיר: 25 אג'

במכירה חפשית: 50 אג'

עתון הסטודנטים

בת קול

ראיון בת קול עם: שר הסעד

ד'ר יוסף בורג

המנוף הדתי מליצות ומציאות

דיון: מה בין עקרונות היהדות לערכים אוניברסליים

הבעיות הדתיות והמשפטיות בשאלת מיהו יהודי

על שיחות השלום במשאל בת קול

ראיון עם שר הסעד, ד"ר יוסף בורג

עדיין אין טעם להכריע הכרעות גורליות

אינני גורס מערך עם גח"ל * המשך ממשלת הלכוד יש בה ערך מדיני ולאומי * ההפגזה בסואץ - הודעה מצד נאצר שלא יקום מו"מ בלי קהיר * על המפד"ל ללמוד מהבחירות הפנימיות בשטח ארגון ודמוי ההנהגה

הד"ר יוסף בורג, שר הסעד ב־ממשלת ישראל מאז 1959, נולד בגרמניה. את התואר דוקטור לפי־לוסופיה עשה באוניברסיטת ליפציג בה גם הוסמך להוראה גבוהה. ד"ר בורג הוא גם מוסמך לרבנות ע"י ביה"מ לרבנים של הילדסהיימר. מאז 1939 הוא פועל בשליחות התנועה ושימש כמרכז עליה ב', כמרכז הה־צלה של התנועה באירופה ואח"כ עם קום מדינת ישראל כפגן יו"ר הכנסת כשר הבריאות ומזה 10 ש־נים כשר הסעד. הוא שולט ב־9 שפות ועשה ב־36 ארצות בשליחות ממלכתית.

שאול שיף, המציג את שאלות מערכת „בת קול", פותח דווקא בשאלה מתחום האוניברסיטאות:

● כשעתו היית עד ראייה למהומות ה־סטודנטים באירופה. מה יחסך לפעילות הסטודנטיאלית הפוליטית הקיימת עתה כמעט בכל רחבי העולם?

ד"ר בורג: ברכה גדולה צפונה בהת־עניינות מדינית בחוגי הסטודנטים בכל העולם. הנושאים שונים לפי הארצות וה־בעיות. ברם, המחנה המשותף הוא — עמדה אופוזיציונית כלפי השלטונות וכלפי הממסד. אם המדובר בעמדה נגד הממסד הרי זוהי פריבילגיה של צעירים להיות „נגד". אבל במקום השתתפות אקטיבית באים מעשי הסטודנטים המכוונים נגד המוסדות ועוברים את הגבול לא רק של ביקורת רצויה אלא של סיכוי להשגת תועלת. הייתי השנה בפאריז כשהתחילו המהומות ותוצאותיהן כידוע נתנו רוב מכריע לדה־גול. הוכח כי פעולות מסויימות משיגות רק את ההיפך ממה שקיוו ה־מכוונים. לפי דעתי המצב אצלנו דומה ובכל זאת אינו זהה. והסיבות בעיני הן: א) קצב ההתפתחות של האוניברסיטאות אינו נותן מקום לרגש של יובש ועובש המציינים אוניברסיטאות וותיקות ושיטות לימודים ובחינות וכו'. כאן אתה מרגיש עדיין את הדופק של החיים המתפתחים. ב) תנאי העבודה של הסטודנטים מכריחים אותם להיות רציניים. ג) המציאות הבט־חונית, העירנות והמתח בשטחי החיים המדיניים היוצרים דפוסי ויכוח והתבטאות אשר הולמים את צורת הדמוקרטיה הישר־אלית.

● האם תסכים לקבל את הכרעת ראש ישיבת „מרכז הרב", הרב צ' י' קוק בשאלת השטחים השוללת בתכלית כל נסיגה?

אשרי הדור אשר דמות מוסרית קורנת אור וטוהרה כמו הרב צ' י' קוק שליט"א חי בו ומשפיע על תלמידיו ועל שומעי לקחו. בוודאי אין להתעלם מחוות דעתו בנושא. בוודאי צריך השיקול הדתי לכוון את דרכי המחשבה של איש דתי העוסק בפוליטיקה. אחת האסונות שקרו ליהדות הדתית הוא בכך שהתרחקו אנשי המחשבה ואנשי המעשה זה מזה. הרמב"ם ז"ל עדיין מביא הלכות מלכים ב„יד החזקה" שלו ואצל ר' יוסף קארו ב„שולחן ערוך" חסר אותו החלק. וכך היא השקפתי: אנחנו זקוקים לדו־שיח בין אנשי הגות דתית לבין אנשי המעשה המדיני. בהלכה פוס־קים לדין ולמעשה כשידועים כל העובדות הקשורות לנושא. יש לגשר בין גישה עקרונית לבין מסקנות הנובעות מתוך ידיעת מכלול הבעיות. לפי ההלכה יש למשל בעניני אכילה ביום כפור מעמד לרופא או להכרעתו. חושבני שפיקוח נפש של רבים אשר הוא יותר מסכום מכני של פיקוח נפש של יחיד צריך להיות מוכרע תוך שמיעת המומחים לעניני בטחון.

● שר הבטחון מ' דיין התאונן בשיחה פרטית עם אישיות רמת מעלה במדינה כי עליו להלחם עם השרים הדתיים בכל מה שנוגע לישוב השטחים, להפקעת ה־אדמות וכיוצא באלה. מה ההסבר לתופעה זו?

אינני יכול להתייחס לשיחה שנתקיימה או לא נתקיימה ושם נאמר או לא נאמר המצוטט על ידך. איני יודע מה אמר דיין ואינני יודע איך הובנו דבריו ואינני יודע כיצד נמסרו דבריו ע"י השומע באו־תה שיחה. לעומת זאת אני יודע שישנם בעיות בהם השרים הדתיים מצביעים איתו כפי שישנן שיטות בהן מצביעים נגדו ואף קורה ששלושת השרים הדתיים הלוקים בדעותיהם, דבר אשר טבעי ביותר, לאור האופי המסובך של הבעיות. כל עוד ש־מוסדות התנועה לא החליטו בשאלה מסו־יימת רשאי כל שר להצביע או לנקוט עמדה כפי הבנתו.

● האם המפד"ל גיבשה לעצמה עמדה עצמאית בכל הקשור לתכניות השלום?

אנשי המפד"ל הם אלו אשר ראו ורואים את ההיפך של ברכה בהצהרות מפוצצות אשר תופסות כותרות עתונים וחוץ מזה מביאים לפעמים קצת נזק. אנחנו גרסנו כי יש להמעיט בהצהרות ולהרבות במע־שים וכן גרסנו ברובנו שאין טעם להכ־ריע הכרעות גורליות כאשר אין הסיטו־אציה הפוליטית דורשת זהות.

● האם הנך סבור שממשלת הליכוד תא־ריך ימים?

תשובה: קשה להתנבא. ההתרשמויות או־דות ההתפתחויות הפוליטיות משתנות מידי פעם בפעם. המשך ממשלת הליכוד יש בה ערך מדיני וערך לאומי גם יחד.

● כאשר תיקרא לבחור בין דיין לאלון את מי תעדיף?

ד"ר בורג: השאלה היא פיקאנטית אבל לא „פייר". היא דורשת הכרעה בין שני ידידים טובים שיש לי הרבה מחשבות משותפות אתם. עפ"י ההלכה אין צורך לפסוק הלכה על דברים היפוטטיים. בכל הכרעה אתה צריך לראות את הצדדים לפניך (ואילו כאן עדיין אינם קיימים).

● א) כיצד אתה רואה את המפד"ל מול המערך הפועלי כאשר היא לא תהווה יותר „לשון מאזניים". ב) האם הציבור עשוי לראות את המפד"ל בחזית אחת עם גח"ל?

להיות לשון המאזניים יכול להיות דבר מעניין ומועיל אבל זה איננו יכול להיות תכנית פעולה פוליטית של מפלגה. ערכה של מפלגה תלוי בבחינה הכמותית של מספר הבוחרים והחברים ובדימוי של רעיונות המפלגה ונציגיה גם יחד בעיני הציבור. אני מקווה שהמפד"ל תלמד לקח מהבחירות הפנימיות שהתקיימו הן בשטח הארגון והן בשטח דימוי ההנהגה. הקמת המערך השמאלי מקימה כוח שהוא לא יהיה מלוכד מבפנים אבל חזק כלפי חוץ. רואה אני את הקושי בכנסת הבאה כאשר מעשה נסיון להעברת חוק בחירות איזורית כדי להנציח באופן זה את שלטון המערך. במציאות החדשה הזאת יישארו בחיים רק מפלגות אשר חבריהן מאמינים באמת של הפרוגרמה ובכשרון של המנ־היגים אינני גורס מערך עם גח"ל מתוך סבה פשוטה: לא הדת ולא הדתיים הם אנטי פועליים. הדת מכוונת לגשירת גשרים, ומשום כך חשוב שהדתיים לא יהיו מזוהים לא עם מחנה הימין ולא עם מחנה השמאל.

● אתה מכהן כחבר כנסת מטעם המפד"ל מאז הכנסת הראשונה. האם תסכים לפנות מקומך לאחרים?

ד"ר בורג: לא קיבלתי את מקומי מלש־כת העבודה, ואין הגנה פרופסיונאלית על הכסא. יש מספר מקומות במפלגה ובכנסת, אשר הם עניין של הנהגה חברית. רוצים בך אתה ממשיך, אינם רוצים בך אינך ממשיך. האיש העובד בחיים המדיניים בחר בזה במקום קריירה אקדמאית מפני שמאמין בערכים של תנועתו ובכשרונו לייצג אותה אם בכלל ועד מתי הוא צריך להמשיך תחליט תמיד התנועה. יבוא היו־תר טוב ויקח את מקומו של הטוב. והרע ינוצח על ידי הטוב — — —

● כיצד אתה מסביר את ההתממות בנבול התעלה ומרי התלמידים „בגדה" ומהי עמ־דתך לגבי גישושי השלום?

ד"ר בורג: הסתיידות המוחות היא גם מחלה פוליטית. אנחנו מצווים להיות ערים ומוחנו צריך להיות פתוח למאורעות ולפירושים השונים הניתנים. אין ספק שנאצר מעונין מפעם לפעם לחמם את הגבול, לתרגל את חייליו ולהרים את המוראל שלהם. בלי ספק בהפגזה האו־טילרית שהיתה לאורך כל התעלה יש משום הודעה מצד נאצר שלא יקום מו"מ לשלום באזור בלי קאהיר. אי השקט בשטחים הוא נשק חשוב בידי הערבים. ברם, יש לסמוך על ממשלת ישראל ושל־טונות הבטחון שיקהו את חוד הנשק הזה. איש שוחר שלום לא צריך את המאורעות האלה כדי לשאוף לשלום. ברם, יכולה להיות מציאות אשר תשים לאל את השאנסה של שלום קרוב. אשר לגי־שושי שלום אני רק יכול לומר שארוכה הדרך מן הגישוש אל המימוש.

לאסתר פרטוך

תנחומינו הכנים בנפול

אחיך הי"ד

הסתדרות הסטודנטים

אוניברסיטה בר־אילן

מ כ ר ז

מערכת „בת־קול" מודיעה

על מקומות פנויים

למפרסמים

השכר לפי אחוזים

המעונינים יפנו בכתב למערכת „בת־קול", הסתדרות הסטודנטים עד ה־19.11.68, יימסרו את שמם וכתובתם.

בת-קול עתון הסטודנטים

אוניברסיטת בר-אילן

עורך: אריאל רוזן־צבי

סגן עורך: מנחם מיכלסון

מערכת: יוסף בן־מאיר, שולה לויטס, אברהם שטוב, שאול שיף.

גראפיקה: יוסי אבולעפיה.

כתובת המערכת: אוניברסיטה בר־אילן, הסתדרות הסטודנטים, רמת־גן, טלפון 752658. המו"ל: הסתדרות הסטודנטים.

סודר במסדרת כייטל — נדפס בדפוס דניאלי, תל־אביב, טלפון 38443.

החינוך הדתי - מגבות ומציאות

— כתבה שולה לויטס —

החנוך הדתי הציב לעצמו כמטרה חנוך הנוער לערכים וארחות חיים ברוח עם ישראל תוך שלובם בסטרוקטורה החנוכית הכללית. היינו: התלמיד, אשר סיים שתים-עשרה שנות למוד במסגרת החנוך הממ"ד ותיכוני דתי, צריך היה לשאת חותם של אדם רחב אופקים בעל תפישה דתית מגובשת.

עם כל כמה שיטפח החנוך הדתי על כתפי עצמו לנוכח הגלוי של „דור הכיפה הסרוגה" — אין הוא יכול להתחמק מלשאת באחריות למחדלים, לנקודות תורפה, לגלויים שנויים במחלוקת ומעל כולם — לפער הקיים בין המטרות המוצהרות לבין המציאות.

בעלון שפרסם המרכז לחנוך דתי אנו קוראים: „שנת ה־20 למדינה היא גם השנה הט"ו מאז נתקבל חוק חינוך ממלכתי (תשי"ג) שבא לבטל את הזרמים בחנוך. יובל זה יש בו כדי להצביע על שורה של השגים בכל הקשור לתוצאות החנוך הממ"ד, „דור הכיפות הסרוגות". ישיבות בני עקיבא, ישיבות גבוהות, אוניברסיטה דתית ועוד".

קביעה זו אין לה לסמוך אלא על גמגומים ואמירות ב„חצי־פה". החשש, שמא ביקורת גלויה מצידנו תרפה ידי המחנה מבפנים ותעודד צעקנותם ופעילותם של מוקיעים ושוללים למיניהם, כובל ומונע אמירת דברים של ממש.

חמורה היא ההתכחשות הנמרצת לקיומם של סדקים ופרצים במערכת הקיימת של החנוך הדתי: הדבקות במטרה תוקעת טריז, המקנה לאמצעים ולדרכים חסינות טוטאלית, אשר כמוה כתרמית עצמית.

„חנוך מניח מחנכים. למורה אין כל נגיעה בעולמו של התלמיד"

מה שעלה בידו של החנוך הדתי. אך מה באשר ליתר?

מר י' סדן מגדיר את יעוד החנוך הדתי כך: „לעצב דמות של צעיר ישראלי, אוהב תורתו עמו וארצו, בונה חברה שרשית, בריאה ואיתנה ומשמש דוגמא מאלפת וקוראת לחיקוי ולהידמות". מה נתממש?

רבים מקרב הצבור הדתי רוטנים בינם לבין עצמם, אך כמעט ואין לשמוע על הסתייגות מפורשת מן הקיים והנהוג במערכת החנוך הדתי בישראל.

את מקומה של תגובה רדיקלית, תפשו התעלמות תמימה זו, מאיימת בהכרח, בכליה על כל המגמות להעמקת התודעה הדתית.

כנגד הצבור הדתי הרחב החושש מלהכנס ל„פוליטיזציה", משמיעים דבריהם אנשי רוח וחנוך, מעל בימות שונות. והדברים אינם מגלים שביעות רצון מרובה.

פרופ' עקיבא סימון גורס (בספרו „הלכה ומעשה בחנוך התכון") כי „החנוך התיכון הינו פרי קומפילציה (לקוט מגמות ומקצועות) וסובל מחוסר אינטגרציה. במיוחד אמור הדבר לגבי ביה"ס התיכון הדתי".

ומדבריו של מר יעקב יובל ז"ל: „תנועת המזרחי הקימה בארץ רשת חנוך ענפה אך תוצאותיה החינוכיות לא עמדו בכל יחס להיקפה הכמותי. אף בי"ס תיכון דתי לא הוציא מבין כתליו מחזור בוגרים בעלי השקפת עולם דתית מגובשת. רבים מבוגריו פרשו מן הצבור הדתי, אחרים נשארו בה מצוות אנשים מלומדה".

פרופ' קוטשר העלה את חוות דעתו („דעות" תשי"ח) כי „הרוב — ואולי הרוב המכריע — של התלמידים בשני המוסדות החינוכיים המרכזיים של החנוך הדתי שהוקמו בירושלים רחוק היה ברוח מעשיו מן החנוך הדתי... גם בת"א לא היה המצב שונה לטובה".

בשני מישורים, איפוא, לא עמד החנוך הדתי במשימותיו אליבא דגירסאות שלהלן: במישור הדתי הספציפי, ובמישור הרמנסה לצור סינתיזה בין האדם והיהודי.

מחקר, אותו ערך מר י' בא־גד, על בוגרי בתי ספר תיכוניים דתיים, מנסה לענות בין השאר על השאלה באיזו מידה נשארים הבוגרים דתיים. על מנת לענות על שאלה זו, בחר המחקר בארבעה קריטריונים חיצוניים: 1) חבישת כיפה 2) תפילה בציבור בשבת 3) נסיעה בשבת 4) נשואין לדתי(ה) והמצאות בחברה דתית.

הנושרים מהמסגרת

תוצאות המחקר היו: מכלל הבנים המסיימים — 66% ממשיכים לחבוש כיפה, 73% אינם נוסעים בשבת, 68% נמצאים בחברה דתית ו־69% מתפללים בשבת.

הצלחת החנוך הדתי מגיעה איפוא, לכדי שני שליש.

המחקר יוצר מספר הבחנות.

הבחנה אחת מתיחסת לפער הקיים בין אשכנזים לספרדים.

לפי הנתונים הללו עולה מספר הבוגרים האשכנזים הנשארים דתיים על אחוז הבוגרים הספרדים. אך יש להביא בחשבון כי בשנים לגביהם מוסב המחקר (1954—1960) היוו הבוגרים והבוגרות הספרדיים 18% מס"ה הבוגרים בביה"ס התיכונים הדתיים. כיום, גדל פי כמה מספר התלמידים הספרדיים במערכת החינוך. יתר על־כן: במחוזות מסויימים (בעיקר בדרום), מבסס החינוך הדתי את משאביו על עדות המזרח. יש להניח איפוא, בהתאם לנתונים הנ"ל, כי הפער בין האשכנזים לספרדים גדל, וכי מספר הבוגרים הנשארים דתיים נופל משני שליש.

הסקר אינו כולל כמעט מוסדות מאזור הדרום והעיקר אין הוא עוסק בתלמידים מאזורי הפיתוח וממקומות אחרים, אשר התחנכו שמונה שנים במסגרת החינוך הממלכתי דתי ואינם ממשיכים לביה"ס העל־יסודי: באיזו מידה ניתן לקוות כי אלה שלא המשיכו בחינוך על־יסודי (לגביהם אין הסקר אומר דבר), ישארו דתיים וכי המאמצים שהושקעו לא יושמו לאל? אם נלמד קל וחומר ממצבם של הממשיכים ללמוד במסגרת העל־יסודית הדתית, אין מקום לאופטימיות.

המרכז לחינוך דתי גאה על התפתחותו הענפה בשנים האחרונות. בעיקר גאוותו על מספר המוסדות הדתיים אשר גדל ב־שנים האחרונות: 475 מוסדות חינוך יסוד (28.7% מן המערכת הכללית) 174 מוסדות חינוך על־יסודי. הפער בין מספר המוסדות היסודיים למספר היסודות העל־

יוסף בא־גד מנהל המרכז לחינוך דתי

יסודיים מניח חששות כבדים באשר לעתידם של הנושרים כצעירים דתיים. מחקרו של מר י. באגד מאשר כי הדרישנים בביה"ס בערי השדה הינם הנמוכים ביותר, בממוצע של שליש בלבד.

מבחינה רשמית, מותר, איפוא, לדבר על 30% מבוגרי הדתי העל־יסודי הנושרים מן הציבור הדתי. אך בלתי רשמית למעשה, המצב רע הרבה יותר. יתר על כן מותר להניח כי מבין הממשיכים מקיימים רבים מצוות אנשים מלומדה ותו לא.

ומה באשר לצביון הדתי הצריך להיות ניכר בחיי החול היום־יומי — אורח־חשיבה, התנהגות, לבוש וכו'?

התיחסנו עד כה לצעיר הדתי, אשר החנוך העל יסודי ניצב מאחוריו. עלינו לסב תשומת לבנו גם אל דמות הנתון עדיין בתוך המסגרת, בעצומו של תהליך ואל טיב קשריו עם היהדות והתיחסותו אליה.

מידת ההתענינות שמגלה הנוער הדתי בחיי היהדות בכלל, והיהדות הדתית בפרט,

החינוך הדתי

היא זעומה ובאה לידי בטוי רק בביה"ס ובמידה קטנה יותר, בתנועת הנוער הדתית (שממילא היקפה מצטמצם והולך). מחוץ לשתי מסגרות אלה, מתגלה יחס אדיש המפנה מקום לממלכת הבדור הקל על כל שלוחותיו. חל ניתוק גמור ממושגים יהו־דים־דתיים בני דורות. מושג הרבנות, ל־משל, זר לעולמו ואינו פונקציונלי עוד לגביו — לבד מעניני נשואין ולהבדיל, עניני קבורה. במקרים קיצוניים עוד יותר (אשר מספרם רב!) מצטייר הרב כבן הדור הישן המסרב בקנאות להתקדם עם הזמן והמנסה לכפות את אורח חייו על זולתו.

סכנת הסתגרות

הנוער הדתי נעדר, פעמים רבות, הרגשת שתוף במעגל חברתי־צבורי דתי, ופעמים רבות אף מנסה להתחמק ממנה או ל־התכחש אליה. העדר הרגשת השתייכות זו מגיע לכלל אינדיבידואליזם קיצוני, ה־מתיימר פעמים רבות להחזיק בגולת ה־כותרת: החופש האמיתי. ומכל מקום, מ־ביאה תופעה זו להתרחקות מובנת מדפוסי חיים המקובלים על האדם והצבור הדתי. רבים מן הנוער מתמרמרים על התבדלות עקבית שמגלה החנוך הדתי המבכר, פע־מים רבות, להסתגר ב„קונכיה שלו" תוך התעלמות מן המתרחש בחיי הצבור, ה־מדינה והעולם. אסמכתא לתופעה זו ניתן לקבל מפי הד"ר מ' אליאב, מרצה בביה"ס לחנוך באוניב' בר־אילן!: * „החנוך הדתי וראשיו מזדהים יתר על המידה עם מוס־דות תורניים אלה אשר מכווניהם ומו־ריהם מסתייגים במידה הולכת וגדלה מ־המדינה ומערכיה. החנוך הדתי צריך ל־חנך לקראת המדינה, אף כי הבקורת כלפיה, כמו שהיא במציאות תהיה רבה בשטחים שונים".

אף הד"ר רוזנבליט אומר באותו ענין כי „צפויה ליהדות הדתית הסכנה להס־תגרות בשל נתונים אובייקטיביים, בשל מחדליה ובשל"...

רבים מן התלמידים, והתלמידים לשעבר טוענים, כי הרתיעה מפני הפגשתם עם חומר לימודים המתנגד לרוח היהדות, החשש מפני העלאת נושאים „פרו־בוקטיביים" ו„הטאבו" המופעל לגבי ב־עיות מסוימות — כל אלה מעידים על רפיון ואזלת יד מצד החנוך הדתי. ודי ברושם שטחי זה על התלמיד, כדי להביא לכלל התקוממות ונקיטת צעדים קיצוניים הנראים לו כתגובה הנכונה. ההתמרמרות רבה במיוחד כאשר יוצא החנוך הדתי מגיע לידי עמות והתדיינות עם יוצא ה־חנוך הכללי; פעמים לא מעטות הנער הדתי הוא זה המיצג עמדה אפולוגטית, עובדה המכאיבה לו.

אחת התופעות המאפיינות את דורנו היא הציניות. תופעה זו לבשה מימדים מדאיגים עוד יותר בהתיחסותה אל הנוער. תהליך זה לא פסח על הנוער הדתי, אלא שלדידו רבה הסכנה שבעתיים בעצם איבוד זהותו.

החנוך הדתי שולל, מנסה להתיצב נגד, אף מתריס בקול. מדוע אין הכוונות הטו־בות נושאות פרי? ויש אף המהינים ו־שואלים: מדוע נכשל החנוך הדתי?

פעמים רבות מנסה החנוך הדתי לכוון ולהדריך ע"י שלילה קיצונית וחד־משמ־עית של ערכים, אופני התנהגות וצורות בלוי המקובלות על הנוער הדתי כנוער. זאת ועוד: הצעירים אינם מנותקים מ־ארועים כלליים החלים במדינה ומגלים עמדה בענין זה או אחר, עמדה אשר עו־מדת, לדעת המחנכים, בסתירה לתפישה ה־יהודית השמרנית. ושוב מופיע „לאו' מוחלט כתגובה מונעת ובולמת. לא יפלא, איפוא, אם חלק נכבד מן התלמידים טוען כי למורה אין כל נגיעה בעולמו וכי הוא רחוק ממנו ת"ק פרסה על ת"ק פרסה.

ואם נאמרו דברים תוך התיחסות מופ־שטת אל החנוך הדתי, מן הדין לזכור כי חנוך מניח מחנכים. ר"ל: דמות מסוימת אשר מתפקידה לטעת ערכים, לכוון, להשפיע ולהקרין מאישיותה.

לא ספורים הם המורים והמחנכים ה־מטיפים, הגוערים והמסתייגים — וכל זאת: משום שהמקצוע מחייב אותם. ואין לך ברומטר רגיש יותר מתלמיד. ברגע שהלה חש כי דברים נאמרים מן השפה ולחוץ פושט החנוך הדתי את הרגל.

לתלמיד „בעיות" גם מחוץ לביה"ס והחנוך הדתי. הן מהוות חלק אורגני מ־חייו, כאדם וכמתבגר. המורה הממוצע אינו רואה בעיסוק בענינים אלה חריגה מן התחום בו נתחייב לפעול. פעילותו והוראתו מתכוונים אך ורק לביה"ס ולנוגע בו ישירות. גם אם מגלה המורה התענינות גם אז קצרה ידו מהושיע. לכך סיבות אוביקטיביות, כמו העדר מסגרת מתאימה להעלאת הנושא (לבד מאותה שעת חנוך פרובלמטית), קיצוב בשעות וכיו"ב וכן סיבות סוביקטיביות הנעוצות באישיותו של התלמיד ושל המורה.

מי מחנך?

החנוך הדתי מתכוון, אמנם, לטעת בחני־כים תכנים ולא רק צורות, לגבש אישיות דתית במלוא מובן המלה. זאת הוא עושה באמצעות מסגרת מורחבת של למודי־הקודש: תנ"ך, משנה, תלמוד, מחשבת ישראל. דא־עקא: התלמיד הממוצע מתיחס לשעורים הנ"ל התיחסות פונקציונאלית. ר"ל: עליו לגלות בקיאות והבנה במקצוע פלוני בהתאם למכסה שנקבעה ולעמוד בבחינות ובבחינות הבגרות.

המורה מתעלם מקושיות, מהשלכות אק־טואליות, מהרחבתו והעמקתו של ענין מסוים הנראה לו או לתלמידיו.

לעיתים נוצרים ע"י כך קונפליקטים חמורים בין הכרה דתית לבין תפישה מז־דהה עם ערכים אחרים.

רובם של מורי המקצועות „הכלליים" הינם מומחים בתחומם ותו לא. לרוב אלה הינם סטודנטים לשעבר, אשר התואר הרא־שון אותו השיגו משמש להם „כרטיס כניסה" לעולם ההוראה. ואילו התלמיד יגלה תמיד נטיה להיות נושא דברו של המורה ל־מקצועות התורניים („אבל המורה למשנה אמר ש...").

בצידה של תופעה זו, קיימת נטיה בקרב מוסדות דתיים מסויימים לקצץ באותו „עודף אינטלקטואליזם" עד למינימום ע"מ שלא ליצור קונפליקטים המסכנים כביכול יציבותה של השקפת עולם דתית מגובשת. התלמיד הממוצע אשר חי ב„מרחב" ואשר קולט ושומע מפי חבריו מעריך זאת כ־צרות אופקים, אשר אינה עומדת במבחן הזמן. תלמיד כזה יפגש לפתע בתום למודיו עם עולם, שטרם נתקל בו ואז עשויה לחול התנגשות שעוצמתה לאין שעור מזו שהיתה חלה במסגרת ביה"ס — אילו היתה חלה.

האימרה המקובלת ה„דור הולך ופוחת" מוכיחה את מידת האקטואליות שבה, ל־מרבה הצער, ביחס לחנוך ולהוראה. מעטים הם מוסדות החנוך היכולים להתגאות ב־מורים בעלי שעור קומה המשמשים בהם בהוראה ובחנוך. לרוב, נאלץ מרכז החנוך הדתי להפקיד את חנוך התלמידים בידיהם של מקצוענים למיניהם ו„חובבים". הדגש מושם על בקיאות בה בשעה שהצעיר זועק לחוויה רוחנית.

ניתן לסכם ולאמר כי מכוני החנוך הדתי ומחנכיו, לא השכילו להעמיד את־גרים של ממש בפני הצעיר הדתי.

שלטון עסקנים

במאמרו „מסמרות נטועים" מתאר הרב י' שטיגליץ את משבר היהדות בתקופה המודרנית. הפתרון טמון לדעתו בניצול מנוף הקידמה גם לאפיקים רוחניים ומו־סריים ובעיקר: „למוד התורה על כל הלקיה ועושר גווניה הם סם המרפא היחיד למחלתנו". איש ההלכה ותלמידי הישיבות הם אלה הצריכים לשמש בהוראה במסגרת החנוך הדתי.

כנגדו, מצביע הד"ר א' סימון על הפ־קדת ההוראה בחנוך העל־יסודי בידי בחורי הישיבה כעל מעשה אבסורדי כמעט, וכעל הפקרת חלק נכבד מיעודנו. ידע מקיף ועמוק הינו יסוד אלמנטרי לחנוך ולהוראה. מסיבה זו אף מחייב הד"ר א' סימון התיחסות לחומר למודים העומד בסתירה לרוח היהדות, וזאת תוך הדגשת ההתמודדות עם הנלמד בה חייב המורה ל־עמוד. כמו כן הוא מטעים כי אין המורה צריך לקטול השקפה או דעה המתנגדת להשקפתו האישית, אל לו למתוח „קו כפול" על גירסאות וחוויות אותנטיות שהן פרי רוח המתנגדת להשקפת היהדות ה־דתית. יש ולעיתים גורם זה מתקיים לצידו של רעהו העומד בסתירה. המורה צריך לדעת לנהוג בטקט בערכים ובהש־קפות הזרות לרוחו.

בעוכרי החנוך הדתי מונחת העובדה כי למעשה, מופקדת השליטה על החנוך בידיהם של עסקנים הבוחשים בקלחת ב־התאם לאינטרסים שונים ומרקידים את המוסדות השונים בהתאם לצלילי חלילם. אנשי כספים ומנגנון תנועתי אינם מס־תפקים בעסוקים מנהליים, אלא פולשים גם לתחום החנוכי ועושים בו כבתוך שלהם. עסקני מפלגות הם הקובעים את דמותו של החנוך הדתי כשהשקולים המניעים או־תם מצויים הרחק מעבר לתחום החנוכי. כך נמסר הפקוח החנוכי לידי אנשים בלתי מתאימים המכריעים מי ילמד ומי ילמד וקרו כבר מקרים בהם איש חנוך מצליח שכל אשמתו היא אי ציות לאנשי המנהל הורחק מביה"ס. במקום אחר הת־חלפו משך 8 שנים 4 מנהלי תיכון ו־4 ראשי ישיבה.

גם אם לא נתעלם מהרצון הטוב של אלה ומהשגים כמותיים הרי השררה שהם מפעילים גם בשטח זה מתנקמת בהישגם ומשחיתה אותו.

מר יוסף בא־גד, מנהל המרכז לחנוך דתי בירושלים, טוען לשיפור איכותם של המו־רים ולהצגת מקוריות חינוכית דתית ב־ביה"ס תחת החקיינות של מרכזי חיקוי במערב.

אחד הגורמים, לדעתו של מר י' בא־גד לנשירתם של 30%(!) מקרב הבוגרים ה־דתיים, הוא: „דמות החנוך שמקבלים. הו־רים רבים שולחים את בניהם למסגרת החנוך הדתי רק כדי ש„יהיה להם מה לשכוח"... ועובדה זו הינה בעוכרי הבנים עצמם ובעוכרי המסגרת הדתית הקולטת אותם הנערים.

מר י' בא־גד מצביע גם על החנוך ה־משלים הלקוי. בעיקר אמורים הדברים לגבי נוער הפרברים וישובי עולים, אשר בהם מועט מספר הגרעינים החברתיים בעלי עמוד השדרה ואשר אין בהם מקומות ראויים בהם יכול הנוער לבלות את זמנו הפנוי.

מר בא־גד מעלה מספר הצעות אשר, לדעתו, עשויות להביא לשיפור המצב בקרב הנוער הדתי ולעלית אחוז הנשארים דתיים. הקמת מועדונים תורניים שבהם יעסקו בעמלנות דתית. „כיום הכל וי־זואלי" אומר מר בא־גד, „יש להצמיד ערכים וחנוך לערכים — לעשיה. לחיות את זה". כן הוא מציע להקדים את גיל גן הילדים: „בן חמש — למקרא" גורס מר י' בא־גד.

אך את עיקר דבריו הוא מפנה לעבר הסטודנטים הדתיים וקורא לאיגון תנועת מחנכים דתיים ולאימוץ ביה"ס בישובים הדתיים.

ייתכן כי אנו עומדים בפני שינוי רדיקלי בתפישתנו את דרך החנוך, אשר יביא לממוש שאיפותינו ומשימותינו.

מגיל צעיר מתחנכים הילדים לתורה ולמצוות. מדוע אם כן רב כל כך מספרם של אלה הנושרים מן המסגרת? האם ממלא החינוך הדתי את יעודו?

* „עלי־משמרת" 43—35.

ד"ר א' ח' שאקי, מרצה לדיני אישים ולמשפט בין־לאומי ובין־דתי על:

האספקט הדתי והמשפטי של בעית „מיהו יהודי?"

בעית „מיהו יהודי" עלתה שוב לכותרות העיתונים העתירה התלויה והעומדת בפני בג"ץ עוררה מחדש את המחלוקת הרדומה. כיון, שהמשפט עומד בעיצומו אסור לנו להביע כל דעה עליו, רצינו על כן להבהיר מספר בעיות העומדות לדיון. הפנינו מספר שאלות אל ד"ר שאקי.

השאלות מעלות בעיות דתיות ובעיות משפטיות, עקיפות וישירות, שבתשובות עליהן יש כדי להכהיר את הרקע, לתחום את השאלה ולגדור אותה בתוך שטח „שיפוטה" במשפט מדינת ישראל וגם לענות על השאלות המהותיות המתעוררות.

השאלה הראשונה:

● האם קיימת זהות יהודית מחוץ למסגרת ארבע אמותיה של ההלכה?

המושג „יהודי" נדרש לפנים שונות בתחומים שונים. ומבחינה זאת, ברור כי התשובה היא חיובית, וכי הזהות היהודית נקבעת לאו דווקא במסגרת ההלכה. כך הוא, למשל, כשמדברים אנו על סופרים יהודיים, אמנים יהודים, שאז כוונתנו בהכרח לאנשים שחשבו עצמם או נחשבו בעיני החברה ליהודים, בין שזה היה במסגרת ההגדרה ההילכתית של „יהודי" ובין שלא. אך באופן רגיל, אין ספק כי ההתכוונות במושג „יהודי" היא ל„יהודי" הנחשב כך על פי ההלכה היהודית.

התשובה החיובית לשאלה הראשונה מזריקה אותנו לשאלה הבאה:

● האם יכולות להיות משמעויות מספר למושג „יהודי"?

הפסק של ביהמ"ש העליון שלנו בענין „האח דניאל" (רופאיזון) קבע כי אפשריות משמעויות שונות למושג „יהודי" בתחיקה הישראלית. ובעיקר: שלא הרי „יהודי" לענין חוק שיפוט בתי־דין רבניים, הנדון אך ורק לפי הגדרתו ההילכתית החד־משמעית, כהרי „יהודי" לענין חוק השבות, למשל. אלא, שבניגוד למה שהציבור הרחב מדמה בענין זה, המשמעות שניתנה ל„יהודי" בחוק השבות, המשמעות החילונית, כביכול — היתה יותר מחמירה מן ההגדרה ההילכתית, ולא להיפך. שכן על פיה נקבע שאעפ"י שהאח דניאל נולד לאם יהודיה ומבחינה זו הנו יהודי בגדר ההלכה, הרי כיוון שהתנצר, והפך לכומר קתולי שוב לא ניתן לראותו כיהודי לצורך חוק השבות, ולהעניק לו זכויות הנובעות ליהודים מכוח חוק זה.

ליד 2 המשמעויות המשפטיות הללו של „יהודי", נוסיף כי מבחינה סוציולוגית־פוליטית, כפי שציין בצדק הוגה־הדעות הארולד לסקי „יהודי" — הוא כל מי שהחברה הלא־יהודית שבתוכה הוא חי, רואה אותו כיהודי מתייחסת אליו כאל יהודי. הגדרה זו עונה על שאלת אנטישמיות בחברות שונות, בהן האובייקט לשנאה איננו בהכרח „יהודי" של ההלכה, אלא גם יהודי שהסביבה הלא־יהודית, מטעמים שלה, רואה אותו כיהודי.

● האם יש משמעות משפטית למושג „יהודי"?

ודאי. ומשמעות זו היא המשמעות העיקרית, המכרעת, בד"כ. יהודי — הוא על פי ההלכה, מי שנולד לאם יהודיה. או בלשון ההלכה: „הוולד כמותה". היינו, שוולד מתיחס אחר האם. ומשום כך, ישראל הבא על הנכרית, הוולד הוא נכרי; ולא יוכל להיות ליהודי אלא אם יתגייר, כמו כל נכרי אחר. מאידך גיסא, נכרי הבא על יהודיה, הוולד יהיה יהודי, לפי הכלל האמור.

משמעות הילכתית זו של „יהודי", צמודה, ללא ספק, למושג „יהודי" בהקשרם של רוב מעשי החקיקה שלנו וביניהם: — בחוק שיפוט בתי־דין רבניים (נישואין וגירושין) תשי"ג—1953; בפקודת נישואין וגירושין (רישום) 1929; בפקודת מאכל כשר לחיילים, תש"ח—1948; בפקודת ימי המנוחה, תשי"ח—1958; בחוק הדיינים תשט"ו—1955, ועוד.

בסופו של דבר, אין קביעה זו מיוחדת ל„יהודי", שהוא מושג שזכה לגיבושו המדוייק, מבחינה היסטורית ומעשית, בהלכה. אלא גם המשפט המוסלמי, או המשפט של העדות הנוצריות השונות, או המשפט הדרוזי, הם הקובעים בלעדית וסופית מיהו מוסלמי, מיהו נוצרי בן עדה פלונית ומיהו דרוזי.

אילו הופקע הכוח היחידי לקביעה זאת מן הדתות השונות, באמצעות מוסדותיהן המוסמכים ודיניהן בנדון, היו המושגים מאבדים את יציבותם, ורפיפותם היתה שוחקת את תוכנם ואת תכליתם, עד כדי ערבוביא ואנדרלמוסיא מוחלטת. דמיון רב ביותר לכך ניתן למצוא במושג ה„אזרחות", הנקבע ג"כ, בלעדית, עפ"י חוקיה של המדינה שאדם טוען לאזרחותה *.

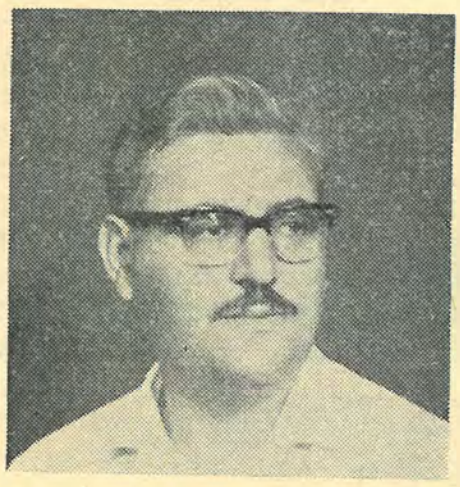

● האם „יהודי" הוא מעמד (סטטוס) מבחינה משפטית?

ה„סטטוס" הוא מעמדו המשפטי של אדם, שהוענק לו ע"י החוק, קיים בחסות החוק, וניתן לשינוי או לביטול אך ורק בעזרת החוק (כמו הנישואין, האימוץ, והאפוטרופסות, למשל). לפיכך, קשה לראות ביהדותו של אדם, כמו בדתו של אדם בכלל, ענין של סטטוס. באשר ההשתייכות לדת, בכלל, הינה ענין עובדתי, הנרכש מידה בד"כ או עם הגיור או ההמרה, הכל לפי הענין. אין החוק של מדינה, בתורת שכזה, מעניק את הדת לאזרחי המדינה או לתושביה. בספרי „הגיל במשפט", שיצא לא מכבר, העירותי כי יתכן שיהיה מקום לראות בדת ענין של סטטוס, במדינה תיאוקרטית מובהקת, שהחברות בה — קרי: האזרחות של אזרחיה, מותנית בכך שיאמצו להם דת פלונית שהמדינה רוצה ביקרה. גם אז, אמנם, תהיה ההכרעה בשאלת הימנותו של אדם על דת כזו, בידי כהני הדת ודיניה ולא בידי המדינה; אם כי תיתכן זהות פרסונלית בין אנשי המדינה לבין אנשי הדת באותה קונסטלציה. אך, מדינה שכזו, לפי מיטב ידיעתנו, אינה בנמצא. גם דת המוכרזת כדת המדינה, כמו בבורמה היום, אף שנראית לכאורה ככזו, אינה למעשה בגדר סטטוס משפטי, משום שאין הבודהיזם מוענק (או מוטל) במובן שסטטוס הנישואין או האימוץ, למשל, מוענק לבני אדם ע"י החוק.

עם זאת, יתכן כי החברות ב„עדה דתית" במובן הפורמלי־הארגוני, כמו החברות בפנקס הבוגרים של כנסת ישראל, שהיתה קיימת במשך כל תקופת המנדט ואף כמה שנים לאחר קום המדינה, יש בה משום סטטוס, באשר הרישום בפנקס שימש ראיה חותכת על השתייכותו של הנרשם לאותה עדה, כשם שמחיקתו מן הפנקס שימשה הוכחה לאי השתייכותו לה. לגבי „יהודים", חברות טכנית־פורמלית כזו שוב אינה בנמצא, ואינה אקטואלית עוד לצרכי דיוננו בסוגית „מיהו יהודי":

ומכאן לשאלת הכהרה. כידוע העלה חעותר בבג"צ, רס"ן שליט, את הבקשה ש־

(המשך בעמוד 19)

* וכשם שאין צרפתי או בריטי, או אמריקני, אלא מי שדיני האזרחות של צרפת, של בריטניה או של ארה"ב, רואים אותו ככזה — כך אין אדם „יהודי" אלא אם הוא נחשב לכזה עפ"י ההלכה היהודית. לפי פקודת הראות) במובן שסטטוס הנ־

טראוסט מוחות

הזהות היהודית

את האספקטים המשפטיים של בעית מיהו יהודי, אנו מבררים עם ד"ר א' ח' שאקי. לאספקטים האחרים אנו מקדישים את טראסט המוחות שלנו בהשתתפות: אסא כשר ואליעזר לבנה. הם נשאלו 2 שאלות: א) האם קיימת זהות יהודית מחוץ למסגרת ד' אמותיה של ההלכה? ב) אם קיימת זהות כזו מה משמעותה?

אליעזר ליבנה

לפי התפיסה היהודית, אין הפרדה בין המושג לאום לבין המושג דת. הלאום היהודי או הישראלי איננו בגדר מציאות אתנית, לשונית וטריטוריאלית בלבד ואף לא שלושתם יחד. אלא, דרך חיים מקפת.

הדת היהודית איננה נתפסת במישור אחד עם הדתות הנוצריות, אלא היא מכלול של הוראות חיים. אלה המקבלים אותה, ברשות היחיד וברשות הרבים, קרויים יהודים; כלומר, נמנים על העם היהודי.

ההלכה, ליתר דיוק התורה שבע"פ, היא חלק אורגני של היהדות (או הישראליות). אין זה אומר, שיש לקבל את ההלכה כפי שנקבעה על ידי בעל הטורים או ע"י השולחן ערוך או הרמ"א, או ע"י כל פסיקה אחרת בדורות קודמים.

אולם, עצם מושג ההלכה, כלומר הליכות חיים מחייבות במרבית רבדי הפעילות האנושית, הוא מהותי לעם ישראל.

ייתכן ובדורנו ובדורות הקרובים עומדים אנו בפני שינויים ופרושים מפליגים בתורה שבע"פ, הן משום התמורות שחלו בעולם האנושי והן בגלל חידושה של מלכות ישראל בא"י. אולם, שינויים אלה אינם דוקא לקולא, ואינם דוקא בכיוון של טשטוש ההבדלים בינינו ובין הגויים המערביים, הנוצרים חילוניים, כפי שסברו (ועדיין סוברים) בעלי הרפורמה לעניניהם.

לדעת ליבנה, השאלה: האם קיימת קביעה של יהודי מחוץ למסגרת ההלכה ומה משמעותה, אינה רלוונטית באשר לא יכולה להיות הכחנה בין יהודי עפ"י ההלכה לבין יהודי שלא במסגרת ההלכה.

אסא כשר

„השאלות שאתה מציג כאן אינן שאלות עובדתיות — לשוניות או היסטוריות — אלא קודם כל שאלות אידאולוגיות; אין להן משמעות ולכן אין להן תשובה, אלא במסגרת אידאולוגית זו או אחרת.

המסגרת הראשונה העולה על דעת־הבריות היא ההלכתית. ההלכה אינה מספקת תשובה פשוטה (ההגדרה הרקורסיבית — „יהודי הוא זה שאמו יהודיה וכו' או שהתגייר כדת וכו'" אינה חפה מקשיים לוגיים, כגון אלה הקשורים בשאלות יוחסין). אולם ההלכה מספקת אוריינטציה ברורה; היא מספקת שיטה להכרעה בדבר מעמדו של כל אחד ואחד.

מסגרת אידיאולוגית אחרת העולה על הדעת היא הציונית החילונית. עובדה היא שאזרחים ישראליים רבים מעוניינים לזהות את עצמם כיהודים, למרות שאין להם שמץ של עניין בדת היהודית. הם מדברים על תחושה של שותפות היסטורית, על זיקה מיוחדת לארץ־ישראל, לתנ"ך, לשפה העברית. הם מזהים את עצמם כיהודים ע"פ לאומיותם.

במסגרת חילונית כזו השאלה „מיהו יהודי?" מעוררת סיבוכים, כי לא ברור מי רשאי להשיב עליה — האם זכות־התשובה שמורה לפרט (לגבי עצמו ולגבי ילדיו) או האם היא זכותו של הכלל. במדינה מתוקנת חייבת להיות הכרעה ברורה בין שתי האפשרויות הללו.

אסור לשכוח שהוויכוח הנוכחי בשאלה „מיהו יהודי?" מתנהל במדינת ישראל ולכן לא מתאימה לו המסגרת ההלכתית ולא מתאימה לו המסגרת החילונית הטהורה. המסגרת הישראלית של הדיון היא תערובת משונה, ואולי מגונה, של יסודות חילוניים וסממנים דתיים. היועץ המשפטי לממשלה טוען שאין להפריד במדינת ישראל בין יהודי ע"פ דתו לבין יהודי ע"פ לאומיותו, אך אותה ממשלה רשאית ליזום חילול שבת המוני כדי לחסוך למדינה דולרים). הוויכוח הנוכחי נערך בכדור פורח, המרחף על התהום שבין

(המשך בעמוד 19)

אליעזר ליבנה

אסא כשר

סכום עם סיום

שני בוגרים, אחת מן הפקולטה למדעי־הרוח ואחד מן הפקולטה למדעי־הטבע משוחחים עם הרקטור, המנכ"ל, המזכיר־האקדמי ודיקן הפקולטה למדעי־הרוח, מבררים את כל בעיות הסטודנטים והאונ' ועורכים:

ארבע שנים למדה טובה לוין הסטוריה וספרות עברית באוניברסיטה. במשך זמן רב זה לא עלה בידה לתהות על מהות תפקידיהם של ראשי האוניברסיטה, על סמכויותיהם ועל מעשיהם. לא שהענין הטריד כל כך את מנוחתה, אלא פשוט, לראשי האוניברסיטה נגיעה ישירה למקצועות הנלמדים, לתנאי הלמודים ובפיהם, לא פעם, תשובות לשאלות טורדניות. בעניני האוניברסיטה כמובן.

לעומתה, ערן לויזון, המסיים השנה את חוק לימודיו לתואר ראשון במקצועות ביולוגיה וחינוך מכיר את הענינים טוב יותר. ערן, יו"ר ועדת הפנים של הסתדרות הסטודנטים בדימוס, נפגש לא אחת במסגרת תפקידו עם שלטונות האוניברסיטה. אך גם לערן בעיות ותמיהות, אשר לא הועלו תוך כדי עבודתו.

שאל את הסטודנט הראשון הנקרה על דרכך מה ההבדל בין רקטור, נשיא ונגיד, והייך שלא תקבל כל תשובה. שאל סטודנטית ממוצעת מה תפקידו של דיקן פקולטה, וסיכוייך סבירים לקבל תשובה כמו — האדם שלא מאחר אף פעם לפקולטה...

„אם הסטודנט יתעקש יצליח"

כך או כך, ביזמת מערכת „בת קול" ערכו טובה לוין וערן לויזון סיור-סכום עם סיום אצל כמה מבעלי התפקידים המרכזיים באוניברסיטה.

התחנה הראשונה... חדרו של המזכיר האקדימי, מר פומרנץ. כאן, שוקעים השניים בכורסאות הרכות ולאחר הצגת האח"מ פותחת טובה — — —

□ „לאחר ארבע שנים, הייתי רוצה לדעת סוף סוף מה זה מזכיר אקדימי?"

מר פומרנץ: „תפקידו של המזכיר האקדימי הוא לתאם את מסלול הלימודים מבחינה אדמיניסטרטיבית וארגונית. לאחר קבלת תכניות הלימודים מהמחלקות, חייב המזכיר האקדימי להפגיש את הסטודנטים עם המרצים. עליו לדאוג לכל ההכנות הארגונית הקשורות במפגש זה. איני מופתע שאינך יודעת על כך, שכן, נמצאת בקורס, למדת, סיימת — מאחורי הקלעים של פעולות אלה, כאחראי למכונה הזו שתפעל, עומד המזכיר האקדימי".

□ ערן: „האם אתה עוסק גם במעקב?"

המזכיר האקדימי: „לא באופן אישי. מקרים בודדים מגיעים לשולחני. סטודנט שהוא חריג מגיע אלי. (בחיוך) סטודנט שלא רואה אותי — זה מצוין..."

חובות השנה בה נרשם

טובה המתכוננת להמשיך לימודיה בירושלים שאלה:

□ „יש לי מין הרגשה כי מעבר מאוניברסיטה לאוניברסיטה הוא לא כל כך חלק. שנתיים בבר־אילן „שוה" שנה בירושלים, דורשים השלמות — מתקבל הרושם שזה מבצע שלם".

פומרנץ: „אומר לך את הרגשתי שלי. אם סטודנט עובר מאוניברסיטה לאוניברסיטה מטעמים שונים, אך רמת הישגיו טובה — אני נוטה להכיר בהישגיו. אך אם נימוק המעבר הוא תקוה שבבר־אילן יהיה קל יותר ורמת ההישגים של הסטודנט העובר היא נמוכה — אזי הענינים לא כל כך חלקים".

□ ערן: „מאחר והקטלוג הוא בסמכותך האקדימית, רציתי לשאול בענין אשר סטודנטים רבים מתלבטים בו. המחלקות מתפתחות ונוספים קורסים. מהן הדרישות מבחינה קטלוגית? סטודנט שנרשם בשנה מסויימת, תוך ארבע השנים נוספים קורסים — מה חייב לקחת, אם בכלל?

המזכיר האקדימי (בהדגשה): „המתכונת המחייבת היא **חובות השנה בה נרשם הסטודנט**. זו החלטת ועדת הסטטוס. השאלה היא כיצד נוהגות המחלקות".

□ טובה: „אצלי, בהיסטוריה הוסיפו כל פעם דרישות חדשות".

פומרנץ: „נכון, במחלקה להיסטוריה יש בעיות, אך אם דבר כזה קורה — הסטודנט יכול לפנות לוועדת סטטוס (כמיעץ) וזה עוזר! בכלל, ועדת הסטטוס כבר עיבדה קרוב לשני שליש מן התקנון ובקרוב גפרסמו".

□ טובה (לוחצת): „אך המחלקות יודעות את התקנון!"

פומרנץ: המחלקה רק **מציעה** קורסים. **אם הסטודנט יתעקש — הוא יצליח**".

□ טובה: „האם לימודי היסוד בתחום טיפולך?

פומרנץ: „רק כחבר בועדת תכניות ומינויים. לימודי היסוד זה נושא קשה מאוד. אך הרגשתי היא שלימודי היסוד מתפתחים משנה לשנה וסטודנט יכול למצוא יותר ענין ויותר נושאים שעשויים לענין אותו. לא הגענו עדיין לשלמות בנושא זה. (מהרהר) סטודנטים גם לא מתלהבים מקורסים אלה".

בשביל מה בחינות ב.א.?

□ טובה: „מה בדבר תוכן הקורסים?"

פומרנץ: „בתלמוד הנהגנו את שיטת הנושאים. לא עוד הצד הטכסטואלי, בקורסים ללא מתמחים".

ערן (מתפרץ): „זה לא כל כך נכון. בשנה שעברה למדתי קורס כללי ותוך כדי הלימוד השתנה הנושא ועסקנו בטכסט מסויים. בכלל, מה זכות מרצה לשנות קורס?"

הרקטור, פרופ' הראל פיש, בשיחה עם ערן לויזון וטובה לוין

פומרנץ: „אילו הייתי יודע זאת, הייתי מטפל בענין זה עם ראש המחלקה. זה לא בסדר. יש נוהג מקובל ומרצה הרוצה לשנות נושא קורס חייב להביא זאת לועדת תכניות".

□ טובה (נדלקת): „וגם במדעי הרוח!"

פומרנץ (נאנח, מרים ידיו) „או. קי.."

וטובה מסכמת: „לדעתי בחינות ב.א. מיותרות. הן אינן אלא לעיסת חומר — ותו לא".

לא נהיה אוניברסיטה המונית, נשמור על יחודנו

ומכאן — אל המנהל הכללי, מר מתתיהו אדלר. הוא, המכהן זו השנה החמישית כמנהל האוניברסיטה מכיר היטב את בעיותיה של בר אילן. על רבות מהן כבר התגבר, ותעיד על כך תנופת הבניה. הקנקן הולך ונבנה, אך מה באשר למה שיש בו?

זו גם היתה שאלתה הראשונה של טובה: „האוניברסיטה גאה מאוד במפעל הספריה. האם נושא זה כתחומך רק בצורתו או גם בתכנו?"

מר אדלר: „הכל".

□ טובה: „אם כן אפשר לשאול אותך; מדוע כה מועט מספר הספרים שבה. למשל, לצורך עבודה בהיסטוריה,

— מנחם מיכלסון —

□ טובה: „נראה לי שהדגש ברוב הקורסים לפילוסופיה יהודית מושם על ימי הביניים. אך, לדעתי, דוקא לסטודנטים דתיים ואולי גם ללא דתיים, רצוי שהקורסים יהיו כלליים יותר וישתדלו לתת פתרון לבעיות הפילוסופיות המתעוררות".

פומרנץ: „אם ספר ישמש קו מנחה ע"פ נושאים — זה יהיה כפי שאת רוצה, וזו כוונת הקורסים ללא מתמחים".

□ טובה (יורה מהמותן): „בשביל מה קיימות בחינות ב.א.?"

פומרנץ: „לראות אם סטודנט קלט את מקצוע התמחותו כנושא בכללותו".

□ טובה (כלאחר יד): „הצדה שזה לא כך. הבחינה בספרות, למשל, נשאה אופי של מבחר שאלות סוף שנה שנתקבצו ל־מבחן אחד גדול".

פומרנץ: „אילו התקיימו בחינות ב.א. בע"פ ע"פ נושא מסויים וקצת „דקירות" עניניות פה ושם, היה הסטודנט יכול להראות את יכולת תפיסת הנושא בכללותו, ויכול היה להצטיין בזה. מאידך, קיימת סכנה שהסטודנט יפחד לפצות את פיו. בחינות בכתב, לדעתי, הן בחינות לבינוניים ולחלשים. אין לי ספק שבחינה בע"פ זו הזדמנות לסטודנט הטוב להבריק".

□ ערן: „נדמה לי שבחינות ב.א. הולכות ומתבטלות. במדעי הטבע — בוטלו. בירושלים בוטלו אף במדעי החברה. כיצד שיקולי התבטלות הבחינות משתלבים עם יכולת הסינטיזה?"

פומרנץ: „סטודנט בשנת לימודיו האחרונה, עושה עבודה במדעי הטבע וזה מוכיח את יכולתו בהבנה כוללת. גם במדעי החברה עבודת ב.א. עשויה להוכיח על יכולת זו".

מתוך 17 ספרים שהייתי זקוקה להם, מצאתי שלושה בלבד ונאלצתי לנסוע לירושלים על מנת למצוא את השאר".

המנהל הכללי: „הספריה עדיין חדשה. עד לפני שנתיים היו בה 80 אלף ספר. היום — 140 אלף. לבנות ספריה זה לא ענין של יום או יומיים. זה ענין של שנים! בכלל, מטרות ספריה אוניברסיטאית שונות ממטרות ספריה לאומית. אנו משתדליב לרכוש ספרים למחלקות השונות עבור ספריות סמנריוניות. בנושא זה יש חי־לוקי דעות בין הספרנים על הצורך בספריה סמנריונית ועל גדלה".

□ טובה עוברת מספרייה לספירה: „כמה סטודנטים זרים יש היום?"

אדלר (מצפה לשאלה כזו): „40 ערבים ו־600 לא־ישראלים. התוספת הנכבדה הזו היא תוצאה מן המצב היהודי בעולם, וב־עיקר בארה"ב".

□ טובה: „שמתי לב שכאן רוב הזרים דוברי אנגלית בעוד בירושלים רבים הם דוברי צרפתית, מדוע כך הוא הדבר?"

אדלר: „לחוג היהודים בצרפת אין נטיה לבא לבר אילן משום שהם די רחוקים מהיהדות המסורתית. אך יש בענין זה שי־נוי עם זרימת יהודים רבים מצפון אפריקה לצרפת, ומשם אלינו".

□ טובה: „נתרכז בישראלים. מהי מדי־ניות האוניברסיטה בקבלת סטודנטים דתיים ולא דתיים. שהרי, בר אילן מוצהרת כאו־ניברסיטה דתית!"

אדלר: „אין מדיניות ברורה. המדיניות הכללית גורסת קבלת בוגרי תיכונים דתיים, ישיבות ובתי ספר יהודיים — לאלה הבאים מחו"ל. במציאות הענין קצת שונה, באשר כ־20% באים מבתי ספר לא דתיים".

□ טובה (בספקנות): „זה הכל?"

אדלר (בבטחון): כן. כך זה השנה".

מה תפקיד המגדל?

אתנחתא קצרה. מר אדלר מביט דרך חלון חדרו אל שבילי האוניברסיטה אשר התמלאו בגוונים שונים של תלבושות, מחייך אל עצמו בסיפוק ואחר פונה אל טובה: „עכשו תרשי לי לשאול אותך, מה הרגשתך עם הסיום? האם את מרגישה שלא בזבזת את זמנך?"

□ טובה: „חלילה, קבלתי ב.א.."

אדלר: „זה עוד לא אומר..."

□ טובה: „המרצים נתנו לי הרבה. אך רק בשטח הלימוד ולא בשטח החינוך. אך חינוך אינה מטרת האוניברסיטה".

אדלר: (מנענע בראשו): „זו שאלה. אני חושב שתפקיד האוניברסיטה הוא גם לחנך. עוד לא הגענו לזה. אנו עדיין מת־לבטים ומחפשים דרך".

□ טובה: „לכמה תלמידים מתכוננת ה־אוניברסיטה להגיע?"

אדלר (בחיוך): „כששאלו את פרופ' חור־גין ז"ל אותה שאלה השיב שמכסימום לאלף. הגענו לארבעת אלפים ואסור לנו לעלות על חמשת אלפים".

□ טובה: „כלומר, אוניברסיטה קטנה?"

אדלר: „כן, כי כך אפשר לשמור על יחודה. האוניברסיטאות הגדולות אינן ב־הכרח הטובות. בגודל עצום נעלם הקשר האישי וזה לא טוב. יש ללכת לקראת ה־איכות ולא לקראת הכמות".

ולקראת סיום הפגישה שאל ערן שאלה אשר ארבע שנים לא מצא לה תשובה:

„מר אדלר, אולי אפשר לדעת פעם אחת ולתמיד — בשביל מה המגדל?..."

מר אדלר (כדבר מובן מאליו): „מה זאת אומרת? זה מגדל מים! הוא בנוי על באר..."

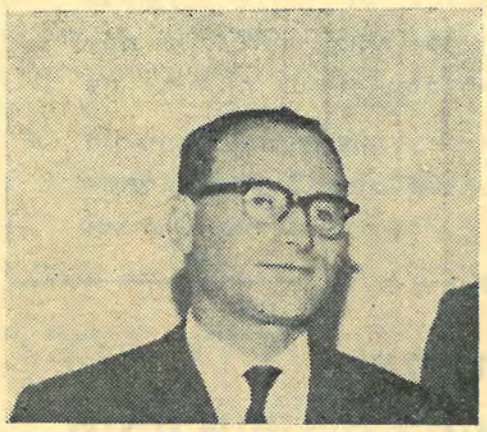

פרופ' קדרי, דיקן הפקולטה למדעי־הרוח

וכך, כל אלה שחשבו כי יש כאן מצפה כוכבים, מצפה על הסביבה, או תחנת קשר עם אסטרונאוטים, יכולים לשכוח מהר ני־חושים אלה. הוי כל צמא לכו למגדל..

„תכנית פיש" - פחות בחינות וקורסים יותר העמקה

באותה קומה שלישית של בנין המנהלה מצוי חדרו של הרק־טור, הפרופסור הראל פיש. הרקטור עדיין „ירוק" בחדרו, שכן אך לפני זמן מה נתמנה לתפקידו. פרופסור פיש התפרסם לאחרונה בשל פעילותו הנמרצת בתנועה לארץ ישראל השלמה. מה יש לו לחדש ולהציע על מנת שבר אילן תהיה שלמה? על כך רצו לדעת טובה וערן.

ותחילה בענינים אחרים. לשאלתו של ערן בדבר מהות תפקידיהם של „הנגיד" „הנשיא", „הרקטור" ובכלל, איך „אוכלים" את התפקידים האלה, השיב הרקטור:

„דברים רבים הם פרי התפתחות. פרופ' לוקשטין, הנגיד, חשוב לנו מאוד וזכויותיו רבות. היינו צריכים למצוא כותרת מתאימה לתפקידו ועל כן קראנו לכך „נגיד" (צ'נס־לור). אין לו תפקידים מיוחדים. עמו אנו מתיעצים על דברים עיקריים.

הניהול היומיומי נתון בידי הרקטור, כש־מדובר בהנהלה אקדימית. הרקטור, מכהן כ־יו"ר הסינט (הגוף העליון בניהול האוניבר־סיטה). על הצד האדמיניסטרטיבי אחראי המנהל הכללי. היה צריך להיות גם נשיא. כעת אין נשיא לאוניברסיטה. תפקיד הנשיא במסגרת זו, להוות מעין אוטוריטה על הצד האקדימי והאדמיניסטרטיבי ולקבל את ניהול האוניברסיטה כגוף שלם. אך למרות שאין נשיא כעת, אין חשש שיהיו בעיות, שכן יש תיאום מלא ביני לבין מר אדלר".

□ ערן: „האם אתה רואה את האוניבר־סיטה כשונה מאוניברסיטאות אחרות, פרט לאספקט הדתי?"

פרופסור פיש: „אני שואף לכך שהאוני־ברסיטה תהא לא רק בית־חרושת לאספקת ידע, אלא שתהווה חברה אקדימית מיוחדת במינה. **זה לא מחייב כל כך את תכ־נית הלמודים כמו את חיי הסטודנט.** חשוב שאחוז גדול ביותר מבין הסטודנטים יגור כאן, בפנימיה. משהו כמו בקולג' ה־אמריקאי, מקום בו מקבל הסטודנט את חינוכו וגר בו".

□ טובה: „ואיך עושים את זה?"

הרקטור: „ע"י טיפול הדוק ואישי, ארו־חות ערב בצוותא, מגע אישי עם המורים. הסטודנטים צריכים להמצא יותר באוניבר־סיטה, כך שתווצר חברה אקדימית אורגאנית. ולא כפי שקורה היום, שסטודנט בא להר־צאה ובורח עם סיומה. צריך לפתח יותר את פעילות הסטודנט מחוץ ללימודים. וזאת ע"י פיתוח בתי מגורים, לגרום למצב שה־סטודנט לא יצטרך לחפש את פרנסתו. המ־דינה חייבת במשך הזמן למצוא את הכלים שכתוצאה מכך סטודנט לא יצטרך לעבוד בשנות לימודיו. מצב הקיים היום באנגליה.

לסיכום — **האוניברסיטה צריכה ל־היות מוסד מחנך וזה צריך להיות המבדיל בין בר אילן לבין מוסד גבוה אחר".**

□ טובה: „נראה כי האוניברסיטה לא תוכל להשיג תכנית זו באופן מוחלט, וזאת — עקב מיקומה, במרכז הארץ. סטו־דנט שגר בת"א לא יבוא לגור בפנימיה".

הרקטור (מתלהב): „יהיה להם כל כך הרבה מה לעשות כאן, ויהיה תענוג לסטו־דנט לבלות כאן את שעות הפנאי שלו. ה־סטודנט יעסוק בשטח האוניברסיטה בדברים הנותנים לו סיפוק".

הבנה לאורך כל החזית

ואין אלה כל החידושים ב„תכנית פיש". להלן ממשיך הרקטור ומפרט את רעיונותיו המהפכניים לגבי בר אילן: „אני שואף לפחות בחינות. לבטל בחינות סמסטריאליות, על מנת להקל על הסטודנט. עיקר הלימוד הוא החינוך ובגלל ריבוי הבחינות יש פסי־כוזה המונית בתקופה זו. נכון"?

□ טובה: „איני יודעת אילו היו מכט־לים חלק מן הבחינות הרי שזה היה מעודד ללמוד!"

פרופ' פיש: „זהו תהליך קשה והסטודנט לא יתאים את עצמו כל כך מהר ואולי ינצל זאת לרעה, אך חייבים להגיע לזה.

אין ספק ש„תכנית פיש" כוללת נסיגה משטחים קיימים, ייצוב גבולות חדשים, קוראת למו"מ ישיר בין הסטודנט והשלטו־נות ועשויה להביא לנוכחות מוגברת של כוחות סטודנטיאליים בקאמפוס. האם זה יצליח? נחיה ונראה.

נראה לי שאם לא היו בחינות סמסטריאליות היו הסטודנטים יורדים בלימודם לעומק ולא לימוד שטחי בסוף השנה.

נוסף לכך צריך להקטין את מס־פר הקורסים. סטודנט יושב יותר מדי שעות בשבוע. המצב עתה הוא שיש 40% שעות יותר ממה שצריך! יש דרישות מוגזמות בכמות הלי־מוד".

ושאלה לסיום השיחה עם הרקטור:

□ ערן: „מה דעתך על השתתפות סטו־דנטים בהכעת דעה בגופים שונים של ה־אוניברסיטה כמו, למשל, הסינט או ועדת הסטטוס?"

הרקטור: „נראה לי שלסטודנט תהיה גישה חופשית אלי באמצעות הדיקן. ב־תכניתי להקדיש שעה בשבוע לענין זה, ואז יוכל הסטודנט שיציג את הענין, לה־ביא את הבעיה בפני וע"י זה אני מקווה שנוכל להגיע להבנה לאורך כל החזית. והיות ואני ממלא תפקידים בכל מוסדות ה־אוניברסיטה — יהיה מגע הדוק בן ה־מוסדות לסטודנט".

יש להעמיד את הספריה לרשות הזרוע האקדמית

כשלחץ פרופסור פיש את ידי שואליו — נפרדו מעט הדרכים. הרקטור חזר לכסאו, ערן חזר לפנימיה וטובה נכנסה לחדרו של דיקן הפקולטה למדעי הרוח, הפרופסור קדרי.

„פרופסור קדרי" שאלה „מה זה דיקן הפקולטה למדעי הרוח"?

פרופ' קדרי: „איני מתפלא שאינך יודעת. זה לא נוגע לסטודנטים. זה פשוט תפקיד תיאום בין המחלקות".

□ טובה: „דברנו עתה עם הרקטור ועל תכניתו — —

הדיקן (מהנהן בראשו): „כן. הרקטור חו־שב שנצטרך להפחית מספר קורסים כדי לפנות זמן לקריאה ועבודה עצמית. מ־תפקיד הפקולטה יהא לבחון הצעות אלה. דעתי, שבפשטות כזו, כפי שפרופ' פיש רואה את הענין — זה רק יוריד את הרמה. אם הספריה לא תהא שימושית יותר ו־יעילה יותר — צמצום השעות לא יועיל. רעיונו של פרופ' פיש הוא יפה, אך צריך לבחון אותו לא באותה דרך פשוטה".

□ טובה: „אגב, בנוגע הספריה — נד־מה שמוכרחים לתקנה".

פרופ' קדרי: „מוכרחים" וכבר מטפלים בזה. כבר בסמסטר ראשון תפתח ספריה משותפת למדעי היהדות. וישנן תכניות נר־ספות".

□ טובה: „נדמה לי ש„צואר הבקבוק" הוא בקיטלוג".

הדיקן (מדגיש כל מלה): „כל זמן ש־העובדים יהיו כפופים למנהלה ויבחרו ע"פ קריטריון פקידותי ולא אקדמי — יהיה קשה להתגבר על הבעיה. אנו טוענים שיש לה־עמיד את הספרייה לרשות הזרוע האקדימית. בינתיים נבחר מנהל חדש לספריה שזה יהא ראשית השינוי. כן נקוה שיבחרו עובדים מומחים במקצועם".

□ טובה: „מעודד לשמוע. מהי מטרת ה־פקולטה למדעי הרוח?"

קדרי: „מטרות ארגוניות אקדמיות; לה־קל על ניהול הצד האקדימי של המוסד, יש החלטה על פיצול נוסף — של פקולטה למדעי החברה. המצב כעת הוא — ריכוז של יהדות, רוח וחברה".

במחלקה נמצאים 5 פרופסורים מן המנין בתפקיד מלא ועוד כמה חלקיים".

□ טובה: „האם ל„מלאים" משקל רב יותר מל„חלקיים"?

קדרי: „עקרונית — לא".

□ טובה: „בקשר לבחינות הסיום — האם הן נחוצות, האם אין הן חזרה על חומר שנכחנו כבר עליו?"

הדיקן: „יתכן שאפשר למנוע כפילות בין הבחינות הסופיות לבחינות סוף שנה".

□ טובה: „איך?"

קדרי: „אולי שיבחנו על חומר אחר".

□ טובה (נושמת לרווחה): „טוב שכבר גמרתי..."

ערן ופנימית הבנות

ובדברה על בחינות הסיום שלה סיפרה טובה כי בספרות נבחנה על כל החומר שלמדה במשך 4 השנים. בבחינה ידעה את הכל, אך ספק אם שנה אחרי זה, יוסיף לה הדבר. שכן, את הפרספקטיבה הכוללת כבר קיבלה.

□ טובה הוסיפה: „בבחינה ידעתי יותר מאשר חצי שנה קודם לכן. בהיסטוריה היתה הבחינה על הסמנריון. האם זוהי פרספקטיבה מקיפה?"

קדרי: „כלומר, לדעתך אפשר היה לבטל את הבחינות?"

□ טובה: „בהחלט".

קדרי: „יתכן שהענין יגיע שנית לדיון והדעות ישתנו".

נקוה.

*

בזאת תם סיורם־פגישותיהם של טובה וערן עם ראשי האוניברסיטה. לסיום שאלנו את טובה, באיזה מקום לא היתה מעולם במשך ארבע שנות לימודיה בבר־אילן. ל־אחר הרהור קצר, חייכה והשיבה: „על המגדל".

אז עלינו למגדל וראינו כמה שהאוניבר־סיטה יפה מלמעלה.

— „וערן, היכן לא היית אתה אף פעם במשך ארבע השנים?"

ערן השיב במהירות: „בפנימית הבנות". לך תאמין לו...

מה בין עקרונות היהדות לערכים אוניברסליים

פרופ׳ ישעיהו ליבוביץ

היהדות אינה פרוגרמה לפתרון בעיות האדם

איני יכול לנקוט עמדה לגבי השאלון בשל ניסוחו המעורפל. המושגים שבהם משתמש המחבר אינם מוגדרים כלל, ו־משמעותן של השאלות אינה ברורה. אשר ל„שניות" שעליה מדבר המחבר — הרי באדם הדתי (לא רק ב„יהודי במאה ה־20") בהכרח קיימת שניות של התודעה הדתית (תודעת מעמדו לפני האל) ומה שמתחייב ממנה — מזה. ושל כל האלמנטים האחרים של תודעת האדם (תודעת מעמדו במציאות הטבעית וכקרב בני־אדם אחרים) ומה שמתחייב מהם — מזה. שניות זו **לא** בלבד שהיא שניות, אלא היא אף **ניגוד**, והקיום מתוך ניגוד זה הוא מהותי ל־הוויה הדתית.

מתוך נסיון להתייחס, על אף אי־הבהירות, אל הרעיון המרכזי או הבעיה המרכזית הגלומים, לדעתי, בשאלון זה, ובהנחה שאכן זוהי כוונת המחבר, אברר את השאלה: „הייתכן לדלות ממקורות ה־יהדות פרוגרמה פוליטית וסוציאלית לפתרון בעיות הדור"?

ראשית דבר, עלינו לקבוע למה אנו מתכוונים כשאנו אומרים „יהדות". הכוונה היא ליהדות כנתון אמפירי, ליהדות כפי שהתגלמה בפועל במציאות ההיסטורית של העם היהודי לדורותיו. מבחינה זו אין היהדות מוגדרת אלא בתורה ובמצוות, שהם־הם בלבד היו היסודות הקונסטיטו־טיביים שלה עד לתחילת התפוררותה ב־דורות האחרונים. היהודים כבני־אדם פעלו או הופעלו ע״י אחרים, בכל השטחים והתחומים של המציאות האנושית, אולם בכל פעילות שלא באה מן הדחף של עבודת ה׳ וקיום המצוות לא ביטאו את „היהדות" אלא תכונות או מגמות המ־שותפות להם ולבני־אדם לא־יהודים.

היהדות אינה פרוגרמה לפתרון בעיות האדם אלא לעבודת ה׳. מבחינת פתרון בעיות האדם — היהדות מיותרת. כל בעיות האדם אינן נידונות מבחינת היהדות אלא לאור המגמה של עבודת ה׳. מה שאינו מוגדר ומוסדר ע״י ההלכה הוא אינדיפרנטי מבחינה דתית, והוא מסור להכרעתו החפשית של האדם המקבל עליו עול תורה ומצוות. אין ליהדות פרוג־רמה פוליטית או חברתית לכתחילה, אלא רק בדיעבד.

דבר זה מודגם כבר במקרא לאור דרכם של שני הנביאים הפוליטיים המובהקים, ישעיהו וירמיהו, בהתייחסותם לבעיה הפו־ליטית והלאומית, לעצמאות ולעצם קיומה של המדינה. הציר שעליו סובבת כל גישת ישעיהו הוא — שירושלים שונה מכל עיר בעולם, וגורלה לא יהיה כגורלן. אשור יכול לכבוש את דמשק, את ארפד, את חמת, אך לעולם לא יכבוש את ירושלים — מפני היותה עיר ה׳. לפיכך אין להיכנע לאשור, ויש לעמוד בפניו מתוך בטחון בישועת ה׳. עמדתו של ירמיהו היא, לכ־אורה, הפוכה לזו של ישעיהו. הוא כופר בייחודה של ירושלים לעומת כל ערי העולם; הכובש הגדול נבוכדנצר יכבוש גם את ירשלים. לפיכך יש לוותר על העצמאות ולהיכנע לו.

אולם, האם באמת קיים ניגוד בין ישעיהו וירמיהו מבחינת עמדתם המדי־נית־לאומית או מבחנת תפיסתם את מש־מעות העצמאות? לא ולא! לא זה ולא זה אינו מבטא תכנית לאומית־מדינית מסויימת, אלא כל אחד מהם משקיף על הסיטואציה המדינית מבחינת הסיטואציה הדתית בשעתו ודורש התנהגות מדינית בהתאם לכך. בדורו של ישעיהו רווחה בעם

התפיסה האלילית שאלקי ישראל הוא אחד מן האלים הטריטוריאליים־לאומיים ו־כוחו ככוח אחד מהם, ואם גבר אשור עליהם — יגבר גם על אלקי ישראל. כנגד זה מציג ישעיהו את העקרון הגדול שכל אלהי העמים אלילים, וה׳ אלקי ישראל הוא לבדו האלקים. מכאן נובע הצורך לשוות לירושלים כעיר ה׳ משמעות מיוחדת לעומת שאר כל הערים ומת־חייבת האמונה בגורלה המיוחד.

מאה שנה לאחר־מכן נשתנה הלך־הרוח באמונה הרווחת בעם, וירמיהו נאלץ להפנות את המאבק הדתי לכיוון ההפוך. דוקא העקרון הגדול של ישעיהו, שנתקבל בעם, הפך להיות עקרון אלילי — אמונה בקדושה אימאננטית של ירושלים כ„היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳" ובטחון בחסינות מאגית שמעמד זה מקנה לה, ללא קשר לקיום התורה ושמירת המצוות. לפיכך צריך היה ירמיהו להטעים שאין שום קדושה עצמית, וממילא גם שום חסינות מיוחדת, לא לעיר ולא למקדש, ושאין קדושה אלא בעבודת ה׳. משהפר העם

(המשך בעמוד 19)

על הזיקה שבין מושגים, שהולידו תנועות רוחניות באירופה לבין היהדות עמדו כמאות השונות, אנו שואלים על מושגי יסוד בדורנו שלנו, על הערכים הרוחניים בהם אנו עומדים בבנין חברה יהודית במדינה עצמאית בתוך עולם רוחני מסויים.

במרכז דיון זה העמדנו את ההומניזם ואת הדמוקרטיה, בלעדיהם אין להבין את התפתחות העולם בן־זמננו.

מהו מקומם של אלה בהתיחסותם לגוף היהדות ובזיקתם החיצונית לה.

בהסבר, אשר צרפנו לגוף השאלון לא הוגדרו המושגים הנדונים כיון שהגדרה עשויה היתה לדעתנו לכוון את המשיב בעוד שסבורים היינו כי רצויה ההתיחסות בהתאם לאסוציאציות אשר מעלים המושגים אצל כל אחד. זהו המקור לאי־ההכנות אצל רוב הנשאלים. וכו דבריהם של הפרופ׳ ליבוביץ מר אליעזר גולדמן והרב נ׳ צ׳ פרידמן. חלקו הראשון של הדיון מתפרסם כאן, ואלו חלקו השני, וכו תשובותיהם של: פרופ׳ ד׳ פלוסר, ד״ר י׳ אלדד וד״ר שבטר, יתפרסם בגליון הקרוב.

למשתתפים הוגשו השאלות הבאות:

1. האם אפשר לזהות ערכים מסויימים כאופיניים ליהודים או ליהדות?
2. האם המושגים הומניזם ודמוקרטיה הם משמעותיים לגבי היהדות (דהיינו: האם אפשר לומר כי הם מוצאים את ביטויים בתוך היהדות בדרך אחרת ועל ביטוי אחר, או שמא אינדפרנטים לגבי היהדות או שמא כל דרך אחרת)?
3. האם יהודי יכול לאמץ לעצמו את ההומניזם והדמוקרטיה כערכי תשתית של עולמו הרוחני בלי להסתכן בכך בסטייה מעקרונות היהדות. או שמא יכול יהודי לזנוח עקרונות אלו ולהשאר גם כך יהודי נאמן? מה תהיה אז עמידונו בתוך החברה של ימינו?
4. מה ניתן לעשות על מנת להתגבר על השניות שבתודעת היהודי בין הדור שמחד משתמש במושגים אלו ומאמץ אותם כחלק מהויתו הרוחנית — ומאידך שוללם?

— ערך שמואל אבנרי

אליעזר גולדמן

חילון מושגים דתיים תמיד מלווה סכנות

● 1) שאלתכם הראשונה היא גם תמי־מה וגם מביכה.

תמימה — משום שאתם מדברים בפשטות על יהודים ויהדות בדור שבו מתוכחים מצד אחד על „מיהו יהודי?" ומצד שני מנסים לשכנע אותנו לראות ב„יהדות" שם לכל מה שהאמינו, הגו ויצרו יהודים.

היא מביכה משום שאפילו בין פילוסופים ואנשי מדעי החברה אין שימוש אחיד ב„ערך", על אחת כמה וכמה בין הדיוטות.

לשם נוחיותי, אתיחס לתקופות שמלפני מאתים שנה כאשר כמעט כל היהודים ראו עצמם כפופים לתורה שבכתב ושבעל פה, וכשכזאת היה עיקר ההויים בעיני הגויים שביניהם חיו.

כמו כן אתיחס לאחד השמושים במושג הערך, שימוש המבליט את ההבדל בין ערכים לבין נורמות. נורמות הן עקרו־נות התנהגות המוגדרים כתביעות, איסו־רים, חובות או הרשאות. ערכים הם תכ־ליות כלליות ושיקולים כלליים אשר, בין היתר, משמשים להצדקת הנורמות או להנמקתן.

בדרך זו ניתן להבליט עובדה שאין בה משום חידוש, ואף על פי כן רלבנטית לשאלתכם: במשך הדורות קיימו היהודים את התורה כמערכת נורמות בעלת אופי משפטי על כל יסודות הרציפות שבמערכת משפטית ועל המיכניזמים האפייניים להכ־רעת המחלוקת. תמיד היו חילוקי דעות לגבי סוג השיקולים המסוגלים לנמק את הנורמות שבמערכת זו ולגבי אופיים. ב־צורה פשטנית במקצת ניתן לסכם כי עד לפני דורות מספר היה קונסנסוס בין יהודים לגבי הנורמות המחייבות אותם כיהודים אבל ניגודים עמוקים לגבי הערכים שנותנים הנמקה לנורמות. בימי הביניים, למשל, היו חילוקי דעות רציניים לגבי שאלה שנחשבה אז חשובה למדי: מה תכליתו העליונה של האדם?

● 3—4) עד שאתה עוסק בשאלה אם הומניזם ודמוקרטיה הם משמעותיים לגבי היהדות מוטב שתבדוק את מדת המש־מעותיות של „הומניזם" ו„דמוקרטיה" בפי בני זמננו.

כידוע, יש דמוקרטיה נוסח רוסו ו־רובספייר, דמוקרטיה נוסח מדיסון, ויש גם דמוקרטיה עממית. נדמה לי כי „הו־מניזם" הפך בזמננו לסיסמת פולמוס. המבקש להבין כיצד פלוני משתמש ב־סיסמת ההומניזם חייב לבדוק נגד מה הוא נלחם. האם בתרבות הטכנולוגית. או בהתמחות הקיצונית שבהשכלה הגבוהה, או בתורת החטא הקדמון, או בקרתנות לאו־מית וכו׳. התוכן החיובי של ההומניזם עליו מדובר ישתנה ממקרה למקרה. „הו־מניזם" היום אינו מציין מושג ואף לא ערך. אין הוא אלא שם משותף לכמה הלכי רוח.

הערותי הבאות תהיינה, איפוא, בגדר של הרהורים שמקורם בדרכים אשר בהן נוהג אני אישית לדבר על הומניזם ו־דמוקרטיה.

I שלוש הן עבורי האסוסיאציות העיק־ריות של הסיסמא ההומניסטית:

□ א — ראיית האדם כמקור יחיד לכל ערך ולכל נורמה. זוהי, כמובן, עמדה נורמטיבית לא טענה עובדתית: אין תוקף לכל תביעה נורמטיבית שאינה מנומקת בצורך, שאיפה, או רגש אנושי. פעם היו מוסיפים לרשימה הזאת גם, ואולי בעיקר, הכרת תבונה אנושית.

עמדה זו, כיהודי איש־תורה, אני שולל. היא נוגדת את התורה כדת־התגלות. יתר על כן, היא נוגדת את תחושתי (הדתית?) כי האנושות שבי כשם שהיא מקור לער־

כים היא גם מגבלה על תקפות ערכים אלה. יותר לא ניתן לפרט במקום זה.

☐ ב — תפיסת כל אדם באשר הוא אדם, וללא זיקת שיוך או הישג כלשהן, כראוי לכבוד מצד בני אדם אחרים, וכבעל תביעות מוסריות כלפיהם אשר אחת ה־חשובות ביניהן היא התביעה למניעת סבל מיותר.

המלה „מיותר" מראה כי עיקרון כזה עשוי להיות מוגבל על ידי עקרונות אחרים או על ידי הנסיבות. לפעמים אין הסבל מיותר. כשאנו מסכימים להטלת עונש רואים אנו את הנסיבות כמגבילות את חלות העיקרון. תתכן הסכמה לגבי העיקרון ומחלוקת לגבי הגורמים המצ־דיקים את הגבלתו.

יחס הכבוד לאדם באשר הוא אדם מבצבץ ועולה מבין שיטי המקרא ומדברי חז"ל. אבל אין מקורותינו אלה מכירים בכל התביעות המוסריות כלפינו שאנו היינו נוטים ליחס לנכרי באשר הוא אדם. בתפיסת הנביאים לא פחות מאשר בהש־קפת חז"ל וכן, יותר מאוחר, בעמדתו של הרמב"ם, העבודה הזרה מוחקת מהאדם את צלמו ומוציאה אותו מכלל אלה שיש להם תביעות כלפינו. ההכרה בכבוד ה־אדם כאדם במקומה, אבל הרע שבעבודה הזרה והחובה לעקרה שקולים כנגדה.

כנגד זה, מאז דור התנאים האחרון ועד זמננו ניכרת נטייה לרכך את אפ־ליית הגוי, רכוך המגומק, בדרך כלל, בדרישות החיים המשותפים (דרכי שלום). משער אני כי יותר קל היה לקיים אפ־ליות אלה בזמן שבדעת הגויים לא עלה לקיים כלפינו את הנורמות הנוהגות בין ישראל לישראל. כשהגויים עצמם מכירים בתוקף הכללי של הנורמות הללו, קשה לא להחילן לגביהם. חשוב, לדעתי, לבחון אם אי־אפשר להלביש הרגשה זו ב־קטיגוריה הלכתית.

החילון של מושגים דתיים תמיד מלווה סכנות. הנסיון להעביר לסיטואציה של ניגודים לאומיים במציאות חילונית עמדות שנימוקן היחיד דתי מסכן את כושר האבחנה המוסרי. וד"ל.

☐ ג — שלילת הקרתנות האתנית וה־היסטורית. ההישגים התרבותיים של כל אומה ושל כל תקופה ראויים לתשומת לבנו. מקורו האתני של השקפה, יצירה, או נוהג וכן התקופה ההסטורית לה הם שייכים אינם מהוים קנה־מדה להערכה. טפוח תרבות עצמית אינו סותר הזדקקות להישגיהם ויצירתם של אחרים. ההכרה וההבנה של תרבויות אחרות עשויות להע־מיק את הבנת התרבות העצמית.

בעמדת יהודים כלפי גילויי תרבות שצמחו על קרקע לא יהודית ניכרות תנודות קיצוניות. מצד אחד, עמדת ה־עלית הרוחנית היהודית בספרד המוסלמית, אשר בהרחבה מסויימת של משמעות המלה „אמת", אפשר לסכמה בסיסמה: „קבל את האמת ממי שאמרו". מצד שני, מגמות ההסתגרות הקיצוניות של יהדות מזרח אירופה מהמאה ה־17 ואילך, מגמה שנמשכה ביהדות החרדית גם לאחר ש־נפרצו חומות הקהילה היהודית המסוגרת.

בזמננו, מדיניות של הסתגרות תרבותית ודחיית כל מה שאינו יהודי במקורו אינו מציאותי לא עבור עם ישראל בתפוצות, לא עבור היהודים אזרחי מדינת ישראל אף לא יהודים המזהים את יהדותם עם התורה על גילוייה. לדעתי גם אין היא רצוייה. דומני כי הגורם ששמר יותר מכל על חיוניותה של התורה ושל המסורת היהודית, היה הכרח העימות המתמיד עם נסיבות חיים חדשות, סביבות תרבותיות חדשות ועמדות רוחניות חדשות. מצד שני יחס של כובד ראש כלפי המסורת שלנו תצילנו מהקרתנות העריצה ביותר המר־כרת לי — הקרתנות של המודה האחרונה.

II. בדמוקרטיה רואה אני, בעיקר, שי־טת הכרעה חברתית בין אינטרסים והש־קפות מנוגדים. בכדי שדמוקרטיה תפעל בצורה תקינה חייבים להתמלא מספר תנאים אשר מהם אזכיר ארבעה:

☐ א — לא תהיה שאיפה להגיע ל־הכרעה חברתית במקום שאין צורך בכך. (אמנם, השאלה אם לגבי עניין מסויים יש צורך בהכרעה חברתית עשוייה להיות נושא לנגודי השקפה ומקור מחלוקת לגבי דרכי הפעלתה של הדמוקרטיה).

☐ ב — תתקיימנה פרוצידורות ממוס־דות המבטיחות כי, לפני ההכרעה, תינתן אפשרות לבעלי האינטרסים וההשקפות ה־שונות להציג את עמדתם.

☐ ג — תהיה קיימת שאיפה להמנע מקפוח חמור של אינטרסים בעלי משקל רב לבעליהם.

אבל החשוב בתנאים אלה הוא כי

☐ ד — אישי החברה ייחסו לשיטת ההכרעה הדמוקרטית חשיבות כה רבה שיעדיפו התמדת הפעלתה על האינטרסים ואפילו על שאיפות אידיאליות העלולות להפגע עקב ההכרעה.

ניגודי אינטרסים תמיד היו ותמיד יהיו. היו דרכי הכרעה סבירים מחוץ לדמו־קרטיה שאיפשרו סכום חברתי במקום של נגודי אינטרסים. אופייניים לתקופתנו אנו דווקא הניגודים בין השקפות ואידיא־לים. במציאות הפלורליזם התרבותי וה־מוסרי של זמננו, האלטרנטיבות לדמוקרטיה הן אנארכיה או טוטליטריות באחת מצו־רותיה החמורות.

מנקודת מבט זו, השאלה על היהדות והדמוקרטיה היא בטלנית במקצת. מקו־רותינו אינם מתייחסים לחברה יהודית פלורליסטית משום שלא הכירו חברה כזאת. כשנתעוררה אפשרות כזאת היתה בידי המנהיגות היהודית יכולת לנקוט אמצעים חריפים למנעה. על פי רוב לא היו תקפותה הסמכותית של התורה ו־סמכותם הלגטימית של המוסדות המכרי־עים על פי התורה מוטלים בספק. היום, מי שמבקש לקיים חברה יהודית מאורגנת אין לו מנוס מהזדקקות לפרוצידורה דמו־קרטית.

עלי להדגיש שאינני רואה בפלורליזם אידיאל. אפילו חושש אני שבחלק ממדי־נות המערב מתקרב הוא לגבול שמעברו צפוייה התפוררות חברתית. אבל מציאותנו היהודית והישראלית היא פלורלימטית, ו־בעובדה זו נאלץ להכיר גם החושש מפניה.

על פי מה שידוע לי מהמקורות הספ־רותיים של ההלכה ומתקדימים בקהלות ישראל, לגיטימציה הלכתית של פעולת מוסדות דמוקרטיים אינו דבר נמנע.

● 5) זיקתי המסוייגת להומניזם וקבלת הדמוקרטיה כדבר מובן מאליו מעולם לא עוררו בי תודעת שניות בגלל יהדותי. בזמן היותי סטודנט עוד בחוץ לארץ היתה לי תחושת שניות חריפה שמקורה היה בזיקתי למסורת היהודית מצד אחד ול־תרבות הסביבה ושאיפותיהם החברתיות של בני דורי מצד שני. מתחושה זו השתחררתי אחרי עלייתי ארצה מכיון שמציאותי בארץ איפשרה לי להגדיר בצורה אחת את הסיטואציה הפרובלימטית. שוב לא עמדו זה מול זה היהודי והלא־יהודי, אלא ה־תורה על יסודותיה העל־זמניים מול ה־מציאות החמרית והרוחנית הנמצאת בשינוי והתחדשות מתמידים. אבל, לדעתי, זהו מצ־בו הנורמלי של איש התורה; לחיות בתוך המציאות המתחדשת ולהתיחס אליה, לשפוט אותה ולנסות, כפי יכלתו, להשפיע על עיצוב דמותה מתוך פרספקטיבה תו־רנית. הוא גם לא יופתע אם נסיונו יביאנו להבין צדדים מסויימים של ה־מסורת היהודית בדרך שונה משהבינוה בני דורות קודמים.

פרופ' ש' ה' ברגמן

מדוע לא אוכל לענות על שאלותיכם?

מערכת נכבדה,

הייתי שמח אילו יכולתי לעשות את רצונכם ולעזור לברר את השאלות המעסיקות אתכם. אולם דומני ששאלון כזה אינו הכלי הנכון לברר בעיות כאלה אשר בברורן ובתשובה שניתנת עליהן תלוי גורלו של האדם בעולם הזה ואולי אף בעולם הבא.

אפשר לשאול אדם „האם אתה כ ע ד איחוד שתי מפלגות או נגדו?", אבל אי־אפשר לשאול אדם, על ידי שאלון, „האם יש ערכים מיוחדים ליהדות ומה הם"? וביחוד אסור לסטודנטים של אוניברסיטה לשאול בצורה כזאת ולהרבות על ידי כך את השטחיות בקרב הקהל של מי שעתידים להיות מנהיגי העם. כל השאלונים האלה המתפשטים כיום בציבור ובעיתונות סימן הם לכך, שתרבותנו נעשית יותר ויותר ל„תרבות של צרכנים". הרוצים לקבל את מאכלם הרוחני מוכן ללא טורח מצד עצמם, באופן פסיבי ללא מאמץ. סלחו לי, חברים נכבדים, על שאני קורא את הדבר בשמו הנכון, אין כמובן כוונתי להעליב את מערכת „בת קול", אתם נעשיתם קרבן לאווירה הכללית.

כיצד יכולתי לענות על שאלותיכם בלי להתעמק ולדון בפרוטרוט ומתוך הגדרות מדוייקות על מושגים כאלה כמו „הומניזם" ו„דמוקרטיה" „יהדות" „עקרונות היהדות"?! כל אלה הם אסימונים שחוקים המתהלכים בציבור נותנים אפשרות קלה לוויכוחים ארוכים ומבלבלים את מוחותינו ויוצרים אשלייה של דיון במקום דיון.

אתם חפשיים, כמובן, להדפיס דברים אלו במקום התשובה על השאלון של המערכת.

ש. ה. ברגמן

הרב נ' צ' פרידמן

ואהבת לרעך כמוך - ההומניזם האמיתי

המעמיק חקר ביסודי היהדות, על פי מקורות קדומים בתורה שבכתב ושבעל פה, ימצא כי המושגים הומניזם ודמוקרטיה,

לפי תוכנם ומהותם האמיתי, מהווים אכני יסוד ליהדות התורה.

אני מדגיש: לפי תוכנם ומהותם האמיתי, ולא כל פעם לפי אינטרפרטציה של אנשי אומות העולם, הקדומים או המאוחרים, של דורות שעברו או של דורנו אנו, אלא לפי תפיסתם הנאצלת של חכמי ישראל מדור דור.

הומניזם, שהוא בטוי לאהבת האדם, ודמוקרטיה, שהכוונה סדרי חיים לפי רצון העם, הן המה משמעותם המלאה ומטרתם הסופית של מצוות התורה, כפי שהם מוסברים על ידי חכמי ישראל הקדמונים והאחרונים. ולכן כל מצוות התורה, שהן תרי"ג במספר (מסכת מכות דף כג), מת־מצות כולם במצוה: ואהבת לרעך כמות! כמבואר בתלמוד בבלי (שבת לג) שכך אמר הלל למי שבא להתגייר: דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה, ואידך — פירושא היא זיל גמור. וכן מבואר בתלמוד ירושלמי (נדרים פ"ט) תניא, אמר רבי עקיבא ואהבת לרעך כמוך, זהו כלל גדול בתורה!

לפי דעת היהדות, מושגים אלה אינם רעיונות מופשטים גרידא, שאין להם אחיזה במציאות, כאותה תפיסה שאמרה, הסוטר לך לחי אחת — תושיט לו השניה. זה מצלצל יפה, אבל למעשה תוצאות הלימוד הזה היו, שריפות והריגות וש־חיטות של רבבות אנשים שעמד להם בדרכם.

היהדות היא תובעת קיום מצוות להלכה ולמעשה, וכל מושג צריך לקבל את מש־מעותו המעשית בחיי יום יום. ולכן פירשו חכמים כל מושג כזה לפי טבעי בני אדם וצרכי חייהם. גם לגבי אהבת הזולת, קבעו חכמים (בבא מציעא סב) חייך קודמים לחיי חברך!

אין אפשרות במסגרת מאמר מצומצם להסביר הקשר בין מכלול תרי"ג מצוות, למושג היסודי של ואהבת לרעך כמוך. אבל המציאות גם כן הוכיחה, כי יהודי שומר המצוות, מניח תפילין, שומר שבת נזהר בכשרות, מנהיג טהרת המשפחה בביתו — הוא גם חדור רוח הומניזם אמיתי. מלא חן וחסד לזולת, עושה צדקה, גמי־לת חסד, ביקור חולים, נכונות לעזרה, סלידה קיצונית משפיכות דמים, מגזל ועושק ומזוהמת הפשע, ללא שום קשר עם איומי ענשים של משפט או משטרה. לעולם החיצוני אין לו בכלל מושג על ההיקף הרחב של חסד וצדקה של יהודים שומרי מצוות, מתן בסתר ותרומות ב־גלוי, הכנסת כלה, ותמיכות ללומדי תורה, לקשישים ולנדכאים. וכל זה נעשה מתוך הכרה פנימית ושלימות המידות.

לעומת זה הוכיחה המציאות העגומה של היום, כי אלה המתרחקים מאמונה, ומתחנכים ללא תורה וקיום מצוות, מדר־דרים לתהומות הזוהמא של הפשעים, שכל בתי סוהר לא יכילו אותם.

כל זה אנו רואים בחוש ובמציאות. והם מוכיחים בעליל את צדקת דברי התנאים, כי אהבת לרעך כמוך — זה כלל גדול בתורה. כי על ידי התורה, בא האדם למשמעותו המלאה של ואהבת לרעך כמוך — ההומניזם האמיתי.

הביוגרפיה ש

— יעקב

כל חוזי השחורות — התבו
תקום לעולם, קמה והיתה לעובד
לגיאוגרפיה.

היא צעירה מאד לימים, הס
קשייה מתייצבים מיד לנגד עינין
נרקם כאן; כמו תינוק שנולד.

אי אפשר להתעלם מהקשיים: הם חלק בלתי נפרד מתהליך ביאתה לעולם של המחלקה ל־ניאוגרפיה. קשיים בהשגת מר־צים. קשיי מיקום באוניברסיטה. קשיי הצטיידות ואירגון, ועוד.

בינתיים התגברו על כל לבטי העבר. עשר שנים של לבטים חוגגת הצעירה במחלקות האוניבר־סיטה. עו"ד פרופ' פנחס חורגין ה־מנוח, אביה־מולידה של האוניבר־סיטה, דיבר אז על החשיבות הג־לומה במחלקה לגיאוגרפיה.

דבריו של פרופ' חורגין היו יפים, אך כמעט התקפלו אל בין דפי ההטטוריה. כמעט, הואיל ולפני כארבע שנים החליט סינט האונברסיטה, שיש מקום למחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטה „בר אילן". גם מהחלטה זו, עד לידתה של המחלקה — ארוכה היתה הדרך.

בינתיים, כגרעין מעורפל־עתיד, הוזמן לאוניברסיטה הגיאוגרף הנודע ד"ר משה ברוור, שנתבקש להעביר שני קורסים ב־גיאוגרפיה. הלימודים בקורסים אלה היו רשות וחלו תנודות במספר המשתתפים משנה לשנה. ד"ר ברוור כבר הירצה ב־אוניברסיטה לפני 100 סטודנטים ולפני ארבעה סטודנטים.

שני הקורסים היו פתח ליצירת המחלקה לא במעט תודות למאמציו של חנניה ויינברגר, מזכיר הפקולטה למדעי־הרוח. „התלבשתי על מימוש ההחלטה הישנה של הסינט", אומר חנניה.

לאחר שהשתתף בגיוס המרצים הוא הבטיח, שיהיו אמצעי עזר כמפות וכספריה סמינריונית וכמובן, גם תקציב.

בינתיים, יש קשיים וראשוני המחלקה מגישים כחלוצים לכל דבר. כשאמר להם ד"ר ברוור „אתם היאחזות הנח"ל של האוניברסיטה" — קיבלו את דבריו בחיוך של הבנה, שכן במו עיניהם ראו כיצד לא ניתן היה לערוך בשבוע הראשון ל־לימודים שיעור בכרטוגרפיה, בהיעדר אולם הרצאות, הכולל גם שולחנות שרטוט, שהם הכרח בשיעור כרטוגפיה.

צוות ההוראה

מי ומי בצוות ההוראה?

ד"ר ברוור מדגיש את גילם הצעיר של המרצים, המתמחים איש־איש בשטחו. יוצא דופן הוא מר אליעזר פטקין, בן ה־54, מבכירי מקצוע הגיאוגרפיה בארץ, המשמש כעת כמפקח במחלקה להכשרת מורים ב־משרד החינוך וכמרכז הוראת הגיאוגרפיה בבתי־המדרש למורים. מר פטקין, העוסק במקצוע זה עוד מלפני 15 שנה, ידוע בשל ספרי הגיאוגרפיה והמפות שפירסם. הוא מלמד במחלקה גיאוגרפיה פיכית.

מר פטקין, המצהיר ש„זאת כניסתי ה־ראשונה להוראה האקדימאית", מודה ש„אני מקבל זאת בשמחה ובחרדה". במקצוע ה־גיאוגרפיה הוא רואה „מכשיר הינוכי מ־מדרגה ראשונה".

לעומת מר פטקין הותיק — יוסף שמש־לביץ רק בן 26. הוא ירושלמי, המסיים את לימודיו לתואר שני באוניברסיטה ה־עברית ומתמחה בתחום הגיאוגרפיה העי־רונית. החל מהאביב האחרון הוא מרכז את השתלמות המורים במסגרת ביה"ס ל־חינוך באוניברסיטה בר־אילן.

על שיחות השלום

86,6 % אין לוותר על שיחות ישירות

54 % בעד שיחות שלום גם עם ירדן בלבד

77 % אינם מאמינים בכנון שלום כזה

58 % מתנגדים ל„תכנית אלון"

הרוב המכריע, 86.6% מתוך 800 הסטודנטים, אשר השתתפו במשאל מיוחד שנערך ע"י מערכת „בת־קול" סבורים כי אין מקום לוותר בשלב זה על העקרון של שיחות ישירות. בנקודה זו משקפים, כנראה הסטודנטים את דעת הקהל הישראלית בהביעם את התנגדותם לסעיף זה בתכנית תשעת הסעיפים בה באה לידי ביטוי עמדתה של הממשלה החוזרת בה מהצהרותיה הקודמות, ה־קובעות, שאין לקיים שיחות באמצעות מתווך אלא פנים אל פנים בלבד. רק 13.4% מן הסטודנטים סימנו את ה־× ב־משבצת „כן" והביעו בכך תמיכה בעמדת הממשלה, שיש מקום לוותר בשלב זה על העקרון האמור.

לעומת השלילה המכרעת של שיחות עקיפות שקולות יותר הן זדעות באשר לשאלה: „האם יש מקום לפתוח בשיחות עם ירדן בלבד. רוב לא גדול של 54% מן המשיבים הוא בעד פתיחת שיחות עם ירדן בלבד ואילו 46% מן הסטודנטים הנשאלים אינו סבור כי יש מקום לנהל שיחות נפרדות עם המדינה ההאשמית.

ברורה יותר היא תשובתם של המש־תתפים לשאלה השלישית: „האם אתה מאמין באפשרות כינונו של שלום נפרד עם ירדן בזמן הקרוב". רק 23% של מאמינים הביעו אמונתם זו. ב־סימון „כן" ואילו אצל יתר ה־77% משל ה„לא". דהיינו הרוב הגדול אינם מא־מינים בשלום נפרד עם ירדן. בכל זאת ניתן לומר כי: אותות הזמן ה־אחרון והדיבורים המרובים על השל־לום העתיד ניכרים בתוצאות אלה. במשאל שנערך על ידי „בת קול" לפני כ־4 חו־דשים הראו 100% של ה־סטודנטים תמימות דעים ב־ציינם כי אין סיכוי סביר לשלום קרוב עם ארצות ע־רב. אולם מן הצד השני נשקפת העובדה כי למרות מתקפת השלום של ישראל מאמינים רק 23% בתוצאותיה המעשיות של „מתקפה" זו, את מצבה של המדינה.

העסק הנקרא שלום

החשיבות הרבה, אשר יוחסה ע"י הסטודנטים למשאל הנוכחי מוצאת את ביטוייה בכך ש־15% מכלל המשי־בים טרחו לרשום הערות בשולי ה־משאל. ההערות באות בעיקר מצד ה־קיצוניים הכותבים כי „אין לוותר על אף שעל שנכבש". „לדעתי, אין כל צורך בשיחות, תחי המולדת הישרא־לית". „לא נסוג!" וכיוצא באלה סיס־מאות, שאינן מותירות עוד מקום ל־שום ויכוח או נסיון לשכנוע.

התופעה המצוינת לעיל באה לידי ביטוי קיצוני בהערתו של אחד המ־שיבים „אני משוכנע שהשלטון בישראל אשם בכל העסק הזה הנקרא שלום". אני מקווה, שהרוב הגדול אכן מקווה שהאשמה תוכח ותתגשם.

רק בודדים מבין המתונים מעירים את הערותיהם, כגון: „שיחות בענין שלום אפילו לא ישירות הן עדיפות מאשר שום קשר" וכדומה. ואילו אחד מבין אלה מתריס באנונימיות „אני נגד תגו־עת א"י השלמה".

על דעת הסטודנט
משאל דעת קהל

חלקו השני של השאלון, הנפתח בשאלה 4, מטפל גם הוא בענין ה־שלום. מן התוצאות מסתבר כי ⅔ (66.6%) מן הסטודנטים מכירים את „תכנית אלון" ואילו ⅓ (33.3) אינם מכירים כלל את התכנית האמורה.

מתוך 66.6% המכירים את התכנית היו רק 42% מסכימים להעמידה כ־חלק מתכנית השלום הישראלית ואילו 58 אחוז הנותרים סבורים שאין מקום להעמידה כחלק מתכנית השלום. כאן מתגלה מתינות רבה יותר, שכן למרות שהתכנית עליה מדובר מדברת על החזרת שטחים ישנם 42% המכשירים אותה כחלק מתכנית שלום ישראלית. בכך אני רואה נטיה לקראת מתינות בדעת הקהל הישראלית מאחר וצבור הסטודנטים היה תמיד קיצוני יותר מרוב שכבות הצבור במדינה. יש לר־אות גם כאן את השפעתם של הדי־בורים הרבים על השלום. יחד עם זאת אין לשכוח את התשובות לשאלה הראשונה בה הביע הרוב המכריע את דעתו נגד קיום שיחות לא ישירות. המסקנה היא כי מתינות וקיצוניות מ־שמשות בערבוביה בתך צבור אחד. ניתן להכיח זאת בהתיחסות שונה ל־שתי שאלות הקרובות זו לזו. זהו סימן של חוסר עקביות הנובע ממכוכה של הציבור, מאי ידיעת המצב הקיים לאשורו ומהרגשה של חוסר־יציבות.

אפיון זה כולל חלק מן החברה ה־ישראלית.

כאן, מעניין לציין כי כ־10% מן המשיבים שוללים את תכנית אלון למרות שאינם מכירים אותה. שום הסבר אינו מופיע בשולי הדברים.

המעירים כאן, שאינם רבים, מבקר־שים להעביר את התכנית „בסיום השי־חות ולא כמנה ראשונה".

בין חלום למציאות

אנו מגיעים עתה לחלק השלישי הכו־לל שאלה אחת בלבד. „האם סבור אתה, שיש היום מקום להטיל פסקי דין מוות על המחבלים?" 58.5% כן; 38.5% לא, 3% נמנעים.

מבין המחייבים ישנם המרחיקים לכת כוגן הנערה הסבורה כי „יש להוציאם להורג תוך 24 שעות ולפזר את עפרם בים (כדוגמת אייכמן). אחרים מבדילים בין העקרון שהוא לגבי דידם לא להוציא להורג לבין יוצ־אים מן הכלל כגון: מניחי הנפץ בתחנה המרכזית או זורק הרימון במערת המכפלה של־גביהם יש למצות את מלוא חומר הדין ולהוציאם להורג.

המחייבים מציינים בעיקר את הגורם המרתיע ואילו השוללים מצביעים על דעת הקהל העולמית, אפשרות הת־עוררותה של תנועה לאומית רחבה ועוד. גם כאן מלבד מספר הערות קיצוניות יש לציין מידה גדולה יותר של מתינות לעומת משאלים קדומים.

בסיכום: נוצר רושם שהמדיניות ה־ישראלית אינה נהנית במשאלי דעת קהל מתמיכה רחבה ואע"פ כן למעשה היא נהנית מתמיכה די גדולה, הרחק מעבר לתוצאות המשאלים. יש ע"כ להניח כי בתשובות מבטאים המש־תתפים חלק משאיפותיהם הכמוסות, אך הבלתי ניתנות לבצוע, ובעוד הם מקבלים את כורח המציאות בחיי היום יום מוצאים מקום להתגדרות ח־לומיתיהם במשאלי דעת קהל מסוג זה. אף על פי כן אין להקל ראש או לזליל בנטיות הבאות לידי ביטוי במשאל זה ובדומיו, שכן למרות האמור לעיל יש בהם כדי לרמז על הלך רוח צבור מסויים.

ל הגאוגרפיה

ר-און —

. המחלקה עליה אמרו הכל שלא
ה בלתי ניתנת לערעור; המחלקה

חלקה חזאת: רק שבועות אחדים.
וכין רגע אתה חש, שמשהו חדש

יוסף, המרצה במחלקה על גיאוגרפיה של האדם רואה שני יעודים למחלקה לגיאוגרפיה בבר אילן: א) הכשרת מורים לגיאוגרפיה, עם הדלדול שחל במספר המורים לגיאוגרפיה בזרם הדתי. ב) פיתוח מחקר גיאוגרפי.

מרכז המחלקה, ד"ר משה ברוור, הוא גיאוגרף בן גיאוגרף: אברהם יעקב ברוור — חלוץ הגיאוגרפיה המודרנית בארץ. מילדות חבר לאב בסיוריו, כשבן לווייתם — הסופר ש"י עגנון. את תוארו השיג ד"ר ברוור בלונדון, שם עבד במכון הכרטוגרפי הבריטי. כן עבד במכונים גיאוגרפיים באוסטריה ובאיטליה. מ־1963 — באוניברסיטה ת"א, שם הוא מכהן כראש החוג לגיאוגרפיה.

ד"ר ברוור אינו מעונין להתערב בפלוגתא הסוערת „סיפוח"; לא ספוח, אך כגיאוגרף יש בידו הוכחה בדוקה כי אין כל שחר לתביעת המצרים על חצי האי סיני לא מבחינה מדינית משפטית ולא מבחינה גיאוגרפית־טבעית־אנושית". ד"ר ברוור מוכיח זאת באמצעות מסמכים שגילה בלונדון — משל ג'ניגס ברמלי — המושל הבריטי של סיני בראשית המאה.

הוא רואה בגיאוגרפיה מדע, המשותף לשלוש הפקולטות — רוח, חברה וטבע. בהתאם לכך מתוכננים לימודי הגיאוגרפיה באוניברסיטה.

לדברי ד"ר ברוור מושם בשנה הראשונה דגש על שיעורי מבוא, הפותחים פתח למקצועות השונים של הגיאוגרפיה. בשנת הלימודים השניה תעסוק המחלקה בעיקר בגיאוגרפיה רגיונלית — התוודעות לאזורים מסויימים על פני כדור הארץ, בעיקר באירופה ובאסיה וכן בהכרת א"י והמזה"ת. בשנה השלישית תיערך הכרות עם אזורים אחרים והסטודנטים יתמחו במקצועות הספציפיים של הגיאוגרפיה לפי בחירתם.

ד"ר ברוור אומר, שחלק ניכר מהשיעורים ייערכו תוך כדי סיורים בשדה. ההוראה תיעזר במוסדות כמו המכון המיטאורולוגי בבית־דגן, המכון הגיאולוגי בירושלים, המכון לחקר הימים בחיפה וכו'.

הוא רואה בפתיחת מח' לגיאוגרפיה באוניברסיטת בר אילן דחף לקידום הוראת הגיאוגרפיה בביה"ס התיכון הדתי ואמצעי להבנת יתר של מקצועות כמו היסטוריה כללית, דברי ימי ישראל ואחרים.

הידעת כי . . . הידעת כי . . . הידעת כי . . .

מחפשים נשיא לאוניברסיטה • מציעים למנות אומבודסמן לאוניברסיטה • יבחר חבר ועד לעניני קליטה • הקבוצה הגרמנית, אשר הגיעה ארצה לפני כחודש, היתה כשלון • החלו מגעים לבטול בחינות ה־ב.א. בפקולטה למדעי החברה.

✶ אחד הפרופסורים הקשישים של האוניברסיטה העברית בירושלים. יצא לשבוע ימים לעמדות הקדמיות של תעלת סואץ, על מנת להעלות את המוראל בקרב חיילי צה"ל והעביר שיחות והרצאות ללא הרף.

✶ המספרים 12—24 הרשומים במסגרת דרישות החובה של נקודות הזכות אינן מספרי מינימום ומכסימום, אלא הדרישות לבנים (24) ולבנות (12). סטודנטים הלומדים לתואר שני גילו זאת בשיחה עם מר קצבורג רק השבוע.

✶ אחד מתלמידי האוניברסיטה, סטודנט אמריקאני, נקרא בדחיפות לארה"ב באמצע האולפן. הסיבה: היה עליו להשתתף במשלחת ארה"ב באולימפידת מכסיקו וליטול חלק בקרב עשרה.

✶ מנהל מחלקת הכספים של האוניברסיטה הודיע לגזבר ההסתדרות, כי ניכה מחשבונם את דמי המסים של 38 סטודנטים מחו"ל, שלא שילמו מסים, וזאת כאשר מח' הכספים משלמת להסתדרות את דמי המסים שהיא גובה מהסטודנטים על־פי הערכה בלבד של מספר הסטודנטים. דיוק מפתיע לעומת אי־דיוק משווע.

✶ תלמידי בצלאל מסופחים למחלקה לחינוך מקצועי על־יסודי במשרד החינוך, מורי ביה"ס חברים בהסתדרות המורים של בתה"ס היסודיים והסטודנטים הוזמנו להשתתף בפעולות הגדנ"ע ככל יתר תלמידי בתה"ס המקצועיים והעל יסודיים.

✶ אין נשיא לאוניברסיטה. המינוי של פרופ' ימר כבר פקע ונשיא חדש עדיין לא נתמנה. בינתיים ממשיכים ראשי חבר הנאמנים והנגיד בהיפושים אחר נשיא מתאים ואילו יודעי דבר טוענים כי המשרה היא מיותרת, שכן גם בעבר, כשהיה נשיא, נחתך הכל במשרדו של המנהל הכללי ויש להניח כי גם בעתיד יהיה כך. אומרים גם כי הענינים נחתכו במשרד זה כלל וכלל לא רע. ובכן, שואלים, למי נחוץ נשיא אוניברסיטה?

✶ משלחת הסטודנטים הגרמניים, שביקרה בארץ לפני כשבועיים „ללמוד מקרוב את בעיותיה של ישראל" לא היתה אלא קבוצה שנבחרה לא בקפדנות ע"י הדיס. משתתפיה היו ברובם מחסידי השמאל החדש ואוהדי רק"ח, אשר הגיעו עם החלטות מוכנות. הקבוצה עצמה היתה מורכבת מסטודנטים ממדרגה שניה ושלישית והויכוח שנערך עמם בירושלים עמד על רמה ירודה בגלל רמתם הנמוכה של האורחים. לפגישה עם ח"כ אונא, למשל, הגיעו רק 3 איש, דבר המעיד על הרצינות הרבה של החברים. זוהי כנראה הסיבה לסירובו של שר הבטחון להפגש עמם לשיחה.

נותר רק לברר מי אחראי לכשלון. מה ניתן לעשות ומה ייעשה על־מנת למנוע השנות כשלונות מסוג כזה בעתיד.

✶ כעקבות ביטול בחינות ה־ב.א. במדעי החברה באוני' העברית בירושלים פתחה הסט' הסטו' במגעים לשם ביטול הדרגתי של בחינות הסיום גם באוניברסיטה בר־אילן. ועד הסטודנטים מקוה כי בתום כהונתו יוכל לבשר על הישגים במגעיו אלה.

✶ נבחר יו"ר ועדת פנים חדש במקומו של ערן לויזון שהתפטר מתפקידו. יו"ר הועדה החדש הוא יהודה שטיינהרץ והוא מקבל סטודנטים ביום א' בין השעות 8 עד 10 וביום ג' בין השעות 10 עד 12. בכל עניני פנים יש לפנות אליו בשעות הקבלה או למלא טופס תלונה אותו ניתן להשיג במשרד הסט'.

✶ נחמיה בר, גזבר ההסתדרות, נתמנה כסיו"ר ע"י חברי הועד.

✶ בכל יום רביעי בשעה 8 בערב מקרינים באודיטוריום סרט במסגרת מועדון הסרט הטוב ובכל יום ראשון מתקיימים ריקודי עם.

✶ בידען החדש, אשר יצא בימים אלה, נעלם לגמרי תקנון ה־ב.א. החדש, אך מופיעות הוראות על בחינות ה־ב.א. במדעי הטבע למרות שאינן בתוקף כבר למעלה משנה.

✶ ועד הסטודנטים החליט על הקמת משרד מיוחד לקליטת סטודנטים זרים הלומדים בבר אילן. חבר ועד מיוחד יטפל בתלמידים בני חו"ל בעזרת רכז, אשר יבחר במכרז. הפעולה נעשית בשיתוף עם מנהל הסטודנטים

✶ מספר סטודנטים עומדים לפנות אל ועד הסטודנטים כשבידם הצעה מיוחדת במינה: מנוי אומבודסמן של האוניברסיטה, אשר לא יהיה קשור ישירות לשום גוף מינהלי או אקדמי. האומבודסמן יטפל בתלונות של סטודנטים ואנשי סגל יבדקן, יעבירן למוסדות המוסמכים ואף יהיה בעל סמכות ביצוע מסויימת. יש המציעים להפקיד את המשרה בידי דיקן הסטודנטים ולהעניק לו סמכויות מתאימות בהתאם לכך. בכל מקרה, הצעה הראויה לבדיקה רצינית.

הידעת כי . . . הידעת כי . . . הידעת כי . . .

לאונ' „בר־אילן"
ולסטודנטים.

קבלו את ברכותינו
עלו והצליחו
בשנת הלימודים
תשכ"ט.

עם בלוגרף זה
יהיה יותר קל!

נתן קרביץ בע"מ
NATHAN KRAVITZ B.M.
ייצור ייבוא ושווק מכשירי כתיבה הנדסה וציוד משרדי
רחוב הרצל 61, תל־אביב, טלפון 823488

אצלנו
הנחה לסטודנטים

שנת למודים מוצלחת

באוניברסיטה „בר־אילן"

* ✡ *

מאחלים

נגריה ורהיטי נצר סירני

ברכות לשנת הלמודים תשכ"ט

מירונית ציוד משרדי, מדפים, ספריות וציוד אחסנה

מירומית אשקלון

ת"א, הירקון 106, טלפון 228155

לאוניברסיטה „בר אילן"

ברכות

לפתיחת שנה"ל החדשה

בנק „אדנים"

למשכנתאות והלואות בע"מ

ת"א, אחד העם 108,

ת.ד. 4294, טל. 245291

עם פתיחת שנה"ל

שולחת העיר בני־ברק

ברכה

למרצים, לסטודנטים ולהנהלת

אוניברסיטה בר אילן

ברכת הצלחה בלימודים

ש. סירוקה

ראש העיר

שנת לימודים

פוריה ומוצלחת

מאחל

עלי ברמן

קבלן לעבודות פתוח וגננות

עם פתיחת שנת הלימודים

שלוחות ברכות

להנהלת האוניברסיטה ולסטודנטים

אברהם דגן, דקורטור

רמת־אביב

עם פתיחת שנה"ל ב„בר־אילן"

ברכת המועצה המקומית

גבעת שמואל

לאוניברסיטה, להנהלתה, לסגל

האקדימי ולציבור הסטודנטים

חיים בונה

ראש המועצה

מסיבות, חתונות, כנסים,

נשפים, אירועים, ימי עיון וכו'

גן אורנים

יריד המזרח, גני התערוכה

שדרות רוקח תל־אביב

טל. 779324

הנחה לסטודנטים ● כשר למהדרין

פקדונות וחשבונות עו"ש

בנק „המזרחי" בע"מ

1968—1948

20 שנה

צמר יוסטמן

ת"א, יהודה הלוי 55

סטודנט! סטודנטית!

היכרויות מיוחדות, יחס אישי

וטיפול מיוחד.

פנה לת.ד. 315 בני־ברק

כדאי לך!

בנק מזרחי בע"מ

סניף אוניברסיטה בר־אילן

מברך

את ציבור הסטודנטים, הסגל

האקדימי ועובדי האוניברסיטה

לפתיחת שנה"ל ה'תשכ"ט

דפוס דניאלי

מברך

את אוניברסיטה בר־אילן

ראשיה, מוריה וציבור הסטודנטים

בברכת

שנת לימודים פוריה

שנת לימודים פוריה

מאחל

נתיב בע"מ

ארגון בעלי מכוניות משא

הסעת נוסעים ועריכת טיולים

בכל רחבי הארץ

ברכתנו לפתיחת

שנת הלימודים

איסתא

שירות נסיעות לסטודנטים

ברכות

לאוניברסיטה בר־אילן

לפתיחת שנה"ל תשכ"ט

מיטראני ז'ק

חיתוך ומסחר בניר

ת"א, עולי ציון 18

טלפון 825462

שירות ואספקה

בע"מ

ספקי ריהוט לבת"ס ומשרדים ת"א

* * *

מברכים את צבור הסטודנטים

ראשי האוניברסיטה ומוריה

בשנת לימודים פוריה

לאוניברסיטה בר־אילן

עם פתיחת שנת הלימודים

ברכת

המפד"ל הסתד' הפוהמ"ז

המז'—הפוהמ"ז הועד הפועל

ברכתי לציבור הסטודנטים

עם פתיחת שנת הלימודים

דב ויין

קבלן אינסטלציה

ציינקוגרפיה ב. גבאי

תעשית גלופות באיכות מעולה,

עבודות קו, רשת, רשת עדינה,

וצבעים, שירות לילה

ת"א, המסגר 54, טלפון 32944

מברכת את אוניבר' בר־אילן

עם פתיחת שנה"ל תשכ"ט

שנה אקדימית

משגשגת ומבורכת

מאחל

אדריכל **מאיר פלג** וב"ב

סביון, סמטת הגבעה 12

טלפון 755780

שנת לימודים מבורכת

מאחלים

אריה וירוחם פלד

חרושת שלטים חרוטים

ת"א, בני־ברק 20

כל עסקי בנק בתנאים נוחים

בנק המזרחי בע"מ

לאוניברסיטה בר-אילן

לפתיחת שנת הלימודים החדשה

מיטב ברכותינו,

עלו והצליחו!

אחולי

א מ י ש ר א ג ז

ספקי הגז הגדולים בארץ

לאוניברסיטה בר-אילן — למרצים ולסטודנטים

עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"ט

ש א ו ב ר כ ה

מרטון ספורט

הופיעה מהדורה חדשה של הספר

יסודות התמחיר

ספר הדן ביסודיות בצד העיוני והמעשי של נושאי התמחיר השונים.

לפי הסדר חדש יוכלו סטודנטים לרכשו בהוצאה (אותפז, ת.ד. 6048 ת"א), תמורת 14 ל"י בלבד, באמצעות הדואר.

לאוניברסיטה בר-אילן

ולשלוחה באשקלון —

ברכת העיר אשקלון

עם פתיחת שנת הלימודים

רחביה אדיבי

ראש העיר

לפתיחת שנת הלימודים

שאו ברכה

ביח"ר נברשות

פרץ צלצינסקי

וולפסון 36 ת"א

טל. 826886

השקעות בנירות ערך זרים וישראליים

בנק „המזרחי" בע"מ

לקראת פתיחת שנת הלימודים

באוניברסיטה בר אילן

שלוחים

אחולים

נאמנים

להנהלת האוניברסיטה,
לחבר המורים ולסטודנטים.

עירית רמת-גן

אברהם קריניצי

ראש-העיר

השקעות במניות ואגרות חוב

בנק „המזרחי" בע"מ

„סיגלית"

רח' חשמונאים 99 תל אביב

מועדון חברים דתיים

פתוח

במוצאי שבתות ובימים ב' וד'

- תוכנית מיוחדת בכל מוצ"ש
- ריקודים
- תוכנית אמנותית
- הפתעות

לסטודנטים שליש המחיר

LIFE	TIME
מנוי 1 שנה 10.15 ל"י	מנוי לשנה — 22.50 ל"י
19 חוברות 7.40 ל"י	מנוי ל-½ שנה — 12.00 ל"י

הזמן מיד ע"י משלוח התלוש

לכבוד סוכנות „מגילות" ת"א רחוב פינסקר 7

נא להזמין עבורי ..... לתקופה .....

מצורף ..... ל"י / שם וכתובת (בלועזית) .....

נא לכתוב ברור

רמת-גן

העיר הרביעית במדינה

בשנת ה-20 למדינת ישראל

	1948	1968
שטח שפוטה בדונמים	7924 דונם	15.000 דונם
תושבים	19.000	120.000
בתים	1874	6389
שטחי ירק וגנים	103 דונם	2,217 דונם
חדרים	9958	81023
בתי־ספר	6	43
תלמידים	2294	22.000
תקציב העיריה	236,000 לא"י	39,000.000 ל"י
כבישים אורך	25 ק"מ	132 ק"מ
מדרכות אורך	18 ק"מ	120 ק"מ
ביוב	1 ק"מ	127 ק"מ
תיעול	1 ק"מ	21 ק"מ
מפעלי תעשיה	112	188
צריכת מים	4,233,000 מ³	9,300.000 מ³
אורך רשת הצנורות	58 ק"מ	210 ק"מ
פנסי תאורה	234	2800

בפרוס שנת הלימודים החדשה

באוניברסיטה „בר־אילן"

שלוחות ברכות נאמנות

חב' טלקו בע"מ

יצרני מרכזת הטלפון

מחזה מתקופת המחתרת

רימון בין לבבות

מאת מ. עמיאל

בימוי ל. פילר

2.11.68 — אודיטוריום בר־אילן בשעה 9.00 בערב

4.11.68 — (אמנות לעם) „מעלות" בשעה 9.00 בערב

5.11.68 — ירושלים, „בית העם" בשעות 6.00, 8.30

6.11.68 — ירושלים, „בית העם" בשעה 8.30 בערב

7.11.68 — ירושלים, „בית העם" בשעה 8.30 בערב

המכון־לפריון־העבודה המליץ על מעבר למיכון ושנויים במבנה, ובינתיים: מחלוקת בין המזכירות להנהלה, תקלות ואי־סדרים משבשים העבודה

האם תעלה המזכירות האקדמית על דרך המלך

— מאת: אריאל רוזן-צבי —

ועדה מיוחדת, אשר מונתה ע״י הנהלת האוניברסיטה, פותחת בימים אלה בדיונים על עתיד המזכירות-האקדמית. על סדר יומה: בדיקת ממצאי קבוצת מחקר של המכון לפריון העבודה.

המונחים אי-סדר וחוסר יעילות, מתקשרים אל המזכירות האקדמית מימים ימימה והשגרה הקהתה משום כך החריפות, אך לא את המרירות. כל סטודנט חוזה על בשרו את תוצאותיהם של אלה, אם בדחיות חוזרות ונשנות, אם במתן אינפורמציה לקויה, אם בפרסום מאוחר של הציונים ואם בצפיה עקרה לתשובה על מכתב, אשר נשלח חדשיים לפני כן. על מקורם של תופעות אלה ואחרות, התחקו חוקרי המכון והדו״ח הכולל את הממצאים ואת ההמלצות הוגש לפני מספר שבועות להנהלה.

המסקנה היסודית תובעת מעבר מעבודת ידיים למיכון. מעבר כזה פירושו: פחות עובדים, יותר סדר, צמצום נקודות המגע המיותרות בין הסטודנט לשלטונות, מניעת התרוצצות, יעול העבודה ופישוטה. „כבר לפני כשנתיים העליתי לפני שלטונות האוניברסיטה הצעה לעבור למיכון״ נזכר מר אבהם פומרנץ, המזכיר האקדמי „הצעתי נדחתה״.

היום נעשה הכל בעבודת ידיים. היום נעשית העבודה במספר כזה של עובדים שאינו עונה על הדרישות. העובדים, חלקם זמניים, מתקבלים לעבודה רק כאשר העומס חונק את כושר העבודה ואת יכולת הבצוע של סגל העובדים הקבוע. לכן, אין פלא שבמזכירות האקדימית רואים בדאגה רבה את העובדה, שהנהלת האוניברסיטה אינה מעריכה את קשיי העבודה ומגלה קוצר־הבנה לצרכיה של המזכירות.

חוסר כח-אדם

אחת מן המסקנות הכלולות בדו״ח הנ״ל מצביעה על הצורך ב־15—17 עובדים וזאת כאשר העבודה ברובה תעשה במיכון. הצוות הנוכחי מונה 17 עובדים בלבד, וזאת בעבודת ידיים. במצב הקיים יצליחו רק כ־30 עובדים להתגבר על הטפול בבעיות השוטפות ולבצע את הפעולות המצויות בטווח הסמכות של המזכירות. לחסר זה יש לשייך חלק ניכר מן הפקקים הנוצרים, מחוסר היעילות, שהפך כבר שם נרדף למוסד בו אנו עוסקים, ומן התקלות הרבות הפוגעות בעבודה התקינה.

המנהל הכללי, מר מ׳ אדלר, טען כי „נעשה הכל כדי לרוץ אחרי הדרישות היומיומיות של המזכירות. אושרו הרבה עובדים מעבר לתקן. הקצבנו 20.000 ל״י לעובדים זמניים ועברנו על כך כבר מזמן״. אך לאנשי המזכירות האקדמית נראית המציאות קצת אחרת. כח האדם העומד לרשות מר א׳ פומרנץ קטן בכ־45% מן הצרכים המינימליים. יתר־על־כן, אופיה של העבודה מכתיב זמן מדויק של הצורך בתוספת כח־אדם. ימי־הרשמה, תקופת בחינות וכיוצא באלה „שורפים״ כמות עבודה רבה פי כמה. — כאן לא יעזור גם תכנון מוקדם עם הסגל הקיים — ולא תמיד מתקבל העובד בשעה הדוחקת, שכן עד שהלחץ פעל את פעולתו כבר עברה השעה הבוערת. גם המרירות הרבה של העובדים במשרות פחות בכירות אינה מניחה להם להפיק מעצמם את מלא כושר עבודתם. הם רוטנים בלי־הרף על גישתה המקפחת של הנהלת האוניברסיטה. רובם, מקבלים משכורות מינימליות, שלא הועלו כלל בשנים האחרונות וביניהם גם כאלה המשמשים כמרכזי מדורים ורק בודדים היטיבו את תנאי עבודתם בשנים שעשו באוניברסיטה. ואמנם, אחת ההמלצות של המכון לפריון העבודה הוא הצורך בקידומם של עובדים והדרישה להשוות את גובה שכרם לסוג התפקיד אותו הם ממלאים. אי אפשר להתכחש לכך שיחס זה מכתיב גם את הגישה לעבודה ומגביל את נצול משאבי כוח האדם הקיימים. משום כך, אין פלא שהפניות לעובדים לצבור שעות נוספות נענות בסרוב. כך הופכים תנאי השכר הזעומים מכשול בפני עבודה תקינה. „רק האמון האישי שלנו במזכיר אקדמי״ כפי שהתבטא אחד מראשי המדורים „מניא חלק מנושאי התפקידים מהסקת מסקנות המתבקשות מן המצב. אך לא נוכל להמשיך לשאת זאת זמן רב. מוכרח לבוא שינוי״.

מר אדלר מתרץ במדינות הממשלה לקפיא כל העלאה בדרגה בשנתיים הבאות, אלא שאת הקידום חייבים היו לערוך לפני שההקפאה נכנסה לתוקפה. גם המשכורות הגבוהות להם זוכים מספר אנשי מנהל ללא כל הצדקה וגם העובדה שפתוחה דרך פורמלית להתגבר על העכוב הנ״ל אינם מקילים עלינו את ספיגת התרוץ.

רכוז מול פצול

אי־ההבנה המשתקפת בנקודות האלה מצביעה על מתיחות מסוימת בין המזכירות האקדמית להנהלת האונ׳. חלוקי הדעות אינם נובעים רק מהטענות הרבות אותם שוטחים אנשי המזכירות אלא גם מגישות שונות באשר לשטחי הפעולה וממחלוקת לגבי אמוץ הדו״ח של המכון לפריון העבודה הקובע את צורך היעול. בצורך במיכון ישנה תמימות דעים.

המנהל הכללי קובע כי „יש ליעל את העבודה במזכירות״. לקביעה זו שותף גם המזכיר האקדמי. השאלה היא כיצד? כיצד ליעל בעתיד לפי המלצת המכון וכיצד ליעל בהווה עד למעבר אל המיכון. המחלוקת לגבי ההווה כבר הוצגה בחלקה וחטאיה של המזכירות עצמה באשר למצב הקיים עוד יוצגו. —

מר אדלר המאמין בפיזור סמכויות שואף להעביר חלק מן הסמכויות ומן התפקידים, הנמצאים היום בתחום שפוטה של המזכירות האקדמית, לרשותן של המחלקות. „הרכוז של כל הסמכויות התאים למבנה של 1000 סטודנטים ולא לזה של 4000״: מר אדלר. מר פומרנץ לעומתו, מאמץ את המלצת הועדה המחלקת את המבנה הקיים למספר אגפים עצמאיים, אשר ירוכזו במזכירות האקדמית ויתואמו על ידה. „שיטת הלמודים שלנו אינה מאפשרת העברת סמכויות למחלקות. היום יש לסטודנט כתובת אחת לכל בעיותיו האקדמיות. אם יהיה פצול תווצרנה 4—5 כתובות ותתחיל התרוצצות בין מקצוע ראשי למשני ובין אלה למחלקות ללמודי יסוד וחוזר חלילה״. גם כוח אדם לא יחסך, שכן הענקת סמכויות יתר גוררת אחריה תוספת בידיים עובדות.

כאן באה לידי בטוי התפישה השונה באשר לאמוץ המלצות הועדה. המזכיר האקדמי עומד על כך כי הסקר יתקבל כאילו כתשתית למבנה החדש של המה״א, „אני רוצה לקבל משהו שלם, אינני מעונין בטלאים. אם הוזמנה דעת מומחים אשר לפניה נפתחו כל התיקים, ואשר ממנה לא הועלם דבר, יש צורך לקבל את כל המלצותיה. כל הדברים קשורים זה בזה באופן אורגני וא״א לטול מכאן ולהניח משם״. מר אדלר מסרב לחוות את דעתו בנקודה זו „נחכה להחלטותיה של הועדה המיוחדת, אשר תפקידה לבחון את ההמלצות״. מסרוב זה משתמע, לפחות, כי הגירסה: הכל, אינה נחלתו של המנהל הכללי ואין הוא סבור שיש לאמץ את הדו״ח על קרבו וכרעיו. עמדתו של מר פומרנץ משכנעת יותר. אין טעם שועדה נוספת תבקר חוות דעת של אנשי מקצוע, אשר הוזמנה במיוחד לשם מציאת הפתרון. הטלאת טלאים פה ושם תכסה, אולי, על הקרעים, אך לא תיצור בגד חדש — אין טעם לכסות בקרעים את המצב הקיים, הפרצות הקיימות תובעות בדק בית יסודי ולא תקונים קלים במקומות שונים.

פרפטום מובילה

המתיחות לא התחילה רק על רקע זה. כבר לפני כשנתיים, עת הוחלט על הקמת משרדים פקולטטים, אשר בראשם יעמוד דיקן, נטלו חלק מסכויותיו של מר פומרנץ והועברו לדיקנים. עמדתם של אלה אשר בקשו להקים את המשרדים בתוך מסגרת המזכירות האקדמית, נדחתה. כבר אז, כאמור, נוצרה מתיחות מסוימת בין שני המשרדים, שהוגברה לאחרונה ע״י הטענות החוזרות ונשנות של העדר הבנה לצרכי המזכירות. יחד עם זאת אין לשכוח כי מבחינה אדמיניסטרטיבית כפוף המזכיר האקדמי למנהל הכללי.

לפי הערכה זהירה יעברו כשנתיים עד להפעלת השיטה החדשה, ומה בינתיים? נחזור בקפיצה קלה אחורה, שוב אל ההווה. אל ההווה ואל המצב הקיים.

השנה נפתרה אחת הבעיות המטרידות, בעית ההרשמה. האחראי מר יחיאל דואר

התגודדות של סטודנטים ליד לוחות המודעות בהם מופיעים הציונים. תורים כאלה אפשר לפגוש באורח־קבע גם ליד חדרי המזכירות האקדמית.

הפעיל לראשונה את תחילתה של שיטת הרשום בדואר וכך התגבר על חלק ניכר מן הבעיות. נקודות התורפה אותרו גם הן ולקראת השנה הבאה צפויים חדושים נוספים.

המפגש הראשון בין הסטודנט לאוניברסיטה התחיל ללבוש צורה סבירה, אך בהמשך הדרך ממשיכה עדיין המזכירות האקדמית להערים קשיים ועכובים בשל רבוי התקלות.

הפקידים אינם מכירים את מסגרת תפקידם ונוטלים לעצמם סמכויות, שאינן בידם. כך מתחיל פרפטום מובילה של ריצה הלוך ושוב, של דחיות בקש ושל הטעיות וזאת גם בשל ערוב הסמכויות וגם בשל אי התאמה בין המחלקות השונות. התלמידים מופנים למקומות לא מתאימים וישנם כאלה המתרוצצים שלשה ימים, בעוד אשר חמש דקות די בהם כדי לפתור את הבעיה, וזאת בשל חוסר ההתמצאות של חלק מן העובדים.

חלק מן האשמה מטילים הפקידים הזוטרים על הצמרת, אשר מגבילה, לדבריהם את עבודתם ע"י רכוז הסמכויות בידה ואי־האצלתן. כך מתקפח לא רק חופש הפעולה אלא גם היעילות יוצאת נפסדת.

„מעתה" מבטיח מר קצבורג, הרשם, „תעשה חלוקת סמכויות ברורה (ראה ע' זה במסגרת) מעתה יעסוק כל עובד רק בתחומים אשר בהם הוסמך לפעול".

גם בעית ריבוי הסמכויות תפתר במשך הזמן ע"י האצלה הדרגתית של חלק מן התפקידים לעובדים בדרגות הנמוכות יותר. „פקיד המודיעין יתמצא בכל מבוכי המזכירות, תפקידיה וסמכויות העובדים בה. הוא ימיין את הפניות, יפנה אותן ליעודן, לאנשים המתאימים ויוכל גם למסור אינפורמציה מדוייקת". אם אכן תוגשם הבטחה זו יעלם חלק ניכר מן התורים ועמם יעלם גם מצבור המרירות של הסטודנט כלפי המוסד. יש להניח כי הבעיות תפתרנה אז מהר יותר ובצורה מניחה את הדעת. יתר־על־כן, כך יקטן העומס על שעות הקבלה של המזכיר האקדמי ושל הרשם, שכן

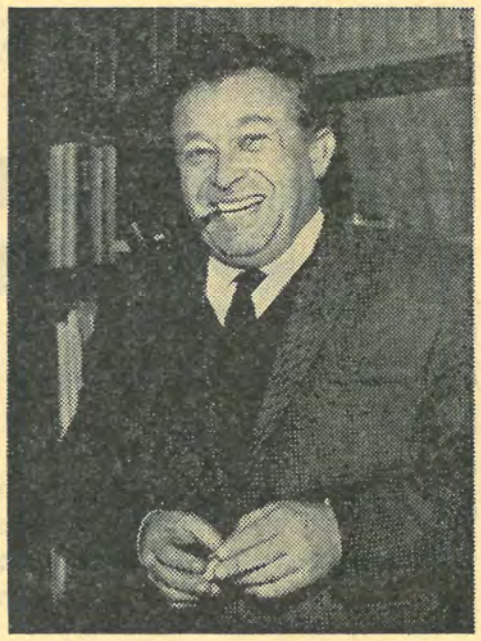

מ' אדלר: פצול המזכירות האקדמית

בעיות שונות יפתרו בדרגים נמוכים יותר (הן בשל מתן מידע מדויק והן בשל חלוקת הסמכויות והאצלתן).

קבלת הקהל טעונה עדיין שיפור. חלק מן הפקידות (דוקא) איננו מנומס והתשובות מתחמקות. הביקורים הרבים שערכתי במזכירות האקדמית שכנעו אותו כי יש צורך חיוני בשיפור משמעת העבודה אצל מספר עובדים, וזאת הן באשר לגישתם לעבודה עצמה (ולתפקיד אותו הם ממלאים) והן באשר ליחס ולגישה כלפי הסטודנטים.

חלוקת סמכויות

ידם של לקויים אלה רב להם גם במשורים אחרים כמו זה של אי פרסום ציוני מועד א' במועד או כמו זה של המכתבים הנשארים ללא מענה. העובדה, שפניות בכתב של סטודנטים אינן נענות והצפיה של הכותבים אינה באה בדרך כלל על ספוקה היא חוצפה הגובלת גם בפגיעה מוסרית. מר קצבורג המבטיח כי „כל פניה תענה תוך זמן סביר" רוטן דרך אגב כי הפניות מוגזמות. יש מקום להניח שפורים ויעילות גוררים אחריהם הפחתה במספר התלונות וממילא מקטינות את מספר הפניות. גם חלוקת סמכויות ברורה, אי־רכוז סמכויות מסוימות בידיו של פלוני ומניעת הצטלבות של תפקידים עשויים לתרום להורדת מספר הפונים. כל בעיה תאותר מיד ותופנה אל המען המתאים. על כל פנים יש לעמוד בכל מקרה על כך ששום פניה לא תשאר ללא מענה ושהתשובה לא תהא מתחמקת או בלתי מספקת.

מצד שני אין לנקות גם גורמים אחרים מאחריותם למצב הקיים. על אחריות של הנהלת האוניבסיטה נזרק אור בחלק הראשון ואילו כאן יש להצביע על השותפים ה„סמויים" ללקויים, שעל אף שאינם מתחלקים בנטל הבקורת הם נושאים בחלק מן האחריות. שותפים אלה הם המרצים, המבכרים לעבור על החלטת הסנט ולא להופיע בשעה הראשונה לבחינה או אלה הבודקים את מחברות הבחינה רק חדשיים לאחר הזמן. לא נקפח כאן גם את חלקם של שלטונות האוניברסיטה בשותפות זו. הסטודנטים המבלים בימים אלה חלק ניכר משעות ההרצאה שלהם בנדודים מחדר אחד לשני מקללים את המזכירות האקדמית ומטילים עליה את האשמה, אך למזכיר האקדמי יש „אליבי": „כתבתי והתרעתי על המחסור העצום הצפוי בחדרים. הבטיחו לי שחדרים שיתפנו יהפכו לחדרי למוד, אך מקומות אלה יוחדו למרות ההבטחות, לחדרי המחלקות". אמדן מוטעה של מספר המשתתפים בקורס אחד יכול לגרור אחריו נדידה המונית של תלמידי כ־40 קורסים ברחבי האוניברסיטה ע"מ לתור אחרי המקום החדש.

השתלמות

המסקנה המתבקשת היא כי לעתים גם כאשר המזכירות האקדמית היא הכתובת האחרונה לאחריות אין היא בודדה באשמתה. מלוים אותה גם שלטונות האוניברסיטה, גם המרצים וגם הסטודנטים. אלה האחרונים תורמים את אחריותם בפניות מופרזות, בדרישות בלתי מוצדקות וכיוצא באלה. יש לבדוק את כל הגורמים האחראים ללקויים ולהסיק בכל מקרה את המסקנות המתבקשות לגבי כל אחד מן האשמים.

עם כל זאת יש להדגיש שהמזכירות אף בתנאים הנוכחיים רחוקה ממצוי הפוטנציאל המסור בידה. גם המזכיר האקדמי וגם המנכ"ל הצהירו כי עקרונית ניתן לבצע את כל הפעולות בהרכב הנוכחי של צוות העובדים, אך נראה כי לא יהיה מנוס מהחלפת מספר פקידים שאינם מתאימים. למעשה, אין לעובדים הכשרה מתאימה למלא את סוג התפקיד עליו הם שוקדים ואף לא הכשרה מינהלית כלשהי. זאת לבד מן הנסיון, אשר צברו במהלך העבודה (מר פומרנץ ערך גם מסע השתלמות בן 3 חדשים בארה"ב). הדו"ח של ועדת המכון ממליץ על שורה של השתלמויות, אשר על סגל העובדים, הבכיר והזוטר, לעבור על מנת שיוכלו לענות על דרישות תפקידם.

יש לעמוד על כך כי גם במבנה הנוכחי יחולו שנויים ושפורים, כי יפרעו שטרי ההבטחות שנתנו וכי המקרים אשר מנינו לא יחזרו שוב ושוב.

עם קבלת ממצאי הדו"ח וההמלצות נערכת המזכירות לקראת תקופה חדשה אך אין ספק שנכונו זעזועים מספר במהלך הדיונים והתהליך לא יהיה קל. יש עם זאת לדאוג שגם בתקופת הביניים לא יעלו שוב המחזות השגרתיים שהיוו חלק בלתי נפרד מן ההווי של האוניברסיטה וכי גם ההנהלה וגם המזכירות האקדמית יעשו את אשר מוטל עליהם כדי למנוע סבל מן הסטודנטים ושם רע מן המוסד.

בעיות ופתרונן

במהלך הכנת הכתבה נפגשו העורכים עם הרשם מר קצבורג ודנו עמו על הבעיות השונות המצויות בתחום עבודתו ועל פתרונות אפשריים. הבעיות שלא נזכרו בכתבה מובאות להלן.

א) חלוקת סמכויות:

שלום יפת — טפול בכל מה שקשור לבחינות וכרוך בהם, כגון אשור לנבחן וכו'.

יחיאל דואר — הרשמה ואשורים שוטפים.

לאורה — אשורים מסוג אחר, דהיינו, על בחינות סיום, על מצב הלמודים וכו'.

מר קצבורג: „כל פניה תענה"

מרי סמואל — דוחות למידים.
פקיד מודיעין — אינפורמציה והפניה.
אין לפנות לעובדים אחרים.

ב) ערעורים:

המצב הקיים, בו הערעור נדון רק לאחר שהסטודנט כבר ניגש לבחינה במועד ב', איננו משביע רצון. בשיחה הועלתה הצעה כי כל מרצה יקיים לאחר תום כל מועד מפגש של שעה עד שעתיים עם הנכשלים יפגוש אותם עם מחברותיהם, ידון בערעורים ויסביר את סיבת הכשלון. מר קצבורג הבטיח להביא הצעה זו לדיון בפני ועדת הסטטוס.

ג) אי־הופעת מרצים לבחינות

גם כאן המצב איננו משביע רצון. המרצה חייב להופיע ומר קצבורג הבטיח להביא את הבעיה בפני הרקטור והסינט יצטרך לתת דעתו על הענין ולנקוט בצעדים לממש את החלטותיו. באשר לבעיות קונקרטיות: כל סטודנט אשר נזוק או הסתבך בקשיים בשל אי־הופעת מרצה יפנה אל מר קצבורג והוא יטפל בענין.

ד) ציון שאיננו מופיע:

המזכירות האקדימית אינה מפנה סטודנט למרצה בשום ענין שהוא. כנקודת מפגש בין המרצה לסטודנט מחובתה היא לתווך ביניהם ולפתור את הבעיות הנוצרות עם מפגש זה. כך גם במקרה של ציון שלא פורסם יש לפנות למזכירות. ברוב המקרים נובע הדבר מטעויות במספר או בהעתקה. במקרים אחרים תפנה המזכירות אל המרצה לברור הענין ותמסור על תוצאת הברור לסטודנט ימים אחדים לאחר פנייתו.

ה) משלוח הודעות לנכשלים:

עד עתה קבל משלוח זה עדיפות ראשונה. החל ממועד ב' תשכ"ח הושם הדגש על הפרסום בלוחות המודעות ורק לאחר הפרסום נשלחות הודעות לנכשלים. המזכירות שוקלת את ההצעה לבטל את משלוח ההודעות הגוזל הרבה כוחות עבודה, מעכב את פרסום הציונים ואינו מאפשר טיפול בבעיות דחופות אחרות. האוני' העברית אינה שולחת הודעות כאלה לתלמידים.

ו) ציונים שלא פורסמו:

לגבי בחינות מועד ב' מתפרסמים הציונים מיד כאשר מגיעים המבחנים מידי הבודק. לתלמידים שנכשלו בקורסים בהם פורסמו ציוני מועד א' פחות משבוע ימים לפני מועד ב' יערך מועד מיוחד. לעתיד, מבקשת המזכירות מהסתדרות הסטודנטים לשקול אפשרות בטול האנונימיות בקורסי החובה ההמוניים. כך יחסך הצורך בפענוח, העובדים יתפנו לפענוח קורסי ההתמחות ולבעיות אחרות והציונים יתפרסמו שבועיים מוקדם יותר מאשר עד כה.

מאחר מדובר בקורס המוגי טוענת המזכירות האקדמית כי האנונימיות מיותרת ואין בה כדי להגן על הסטודנט.

נראה כי מוסדות הסתדרות הסטודנטים ידונו בהצעה זו עוד לפני בחינות מועד א' תשכ"ט.

רשמת המרצים שאינם שולחים את הבחינות בזמן מוגשת לרקטור ויש לקוות כי פנייתו של הרקטור תזרז את התהליך.

תשובות לפונים:

כל מכתב ייענה וכל סטודנט ידע לפני מה הוא עומד.

לתשומת לב הסטודנטים: מסגרת הדרישות של המחלקות השונות מן התלמידים נקבעת לפי השנה בה התחיל את למודיו באוניברסיטה. כל שינוי בדרישות המחלקה באשר למספר הנקודות הכולל הנדרש להשלמת התואר הראשון או שנויים אחרים — שאינם בגדר שינויים פנימיים שהתלמיד יכול עדיין לבצעם במסגרת מספר השעות שנותרו לו לפי מסגרת הדרישה של השנה בה התחיל בלמודיו — שנעשו לאחר שנת לימודיי הראשונה אינם מחייבים אותו, אלא את התלמידים החדשים בלבד.

מ. ת. ת. - לגליונו השני

בחודש אייר תשכ"ח יצא לאור גליון א־ב של הבטאון מציון תצא תורה, שבהכנתו נטלו חלק ששה עשר חברי מערכת. בחודש מרחשון תשכ"ט יוצא לאור גליון ג' שהינו פרי עבודתם של עשרים וששה חברי מערכת בישראל ובחו"ל, ברובם פרופסורים רבנים ומרצים. עורכי מדורים: הרב שמחה בונם אורבאך / ספרות פילוסופית ובקורתה. פרופ' אריה וינרב / דת ומדע. ד"ר זאב פלק / הלכה מעשה. פרופ' סולומון פול / סוציולוגיה. עורך־סגנון: ד"ר יהודה פריד־לנדר. העורך: ג. רחמן.

מעיון בתוכנם של שני הגליונות ניתן ללמוד על נסיונות חדשים אשר סטודנטים ובמיוחד סטדנטים דתיים, המבקשים להת־עמק בבעית ההגות היהודית, ימצאו בהם ענין רב.

מן המאמרים בגליון א־ב נציין במיוחד: „התמודדות חדשה עם המציאות" מאת הרב שמחה בונם אורבאך. הרב אורבאך מסיים דבריו „...אנו תקווה שבמה זו תשמש אכסניה לכל אלו המעיזים לחשוב והיודעים להרקיע במחשבתם... ולאלו אשר מחשבתם רוויה בחכמה המורשתית של הלב היהודי". ולפני כן: „...אחרי הקזת הדם הלאומית, אחרי השואה האיומה, נפתחו שוב שערי הרחמים של השמים... רק נחשול אדיר של אהבת ישראל, העולה על כל גדותיו, נטול כל פניות, ...רק הוא יקרב את לבבות יש־ראל זה לזה...". „ליחסה של היהדות הרי־פורמית ללשון העברית ולארץ־ישראל" / ד"ר י. צבי זהבי. „הצבר הדתי" / ד"ר פנחס רוזנבליט. וכן מאמרים ורשימות מפרי עטם של פרופ' אריה וינרב, ד"ר חיים מ"י גבריהו, ד"ר נ. ד. סרבר, ד"ר זאב פלק, ד"ר אליעזר ש. רחמן ואחרים. המעונין במאמרים תמציתיים, שהם בבחינת מעט המכיל את המרובה, — ימצאם במדורים דת ומדע, עיונים בבעיות הגיון והכרה ובמדור ספרות פילוסופית בקורתה.

מן המאמרים בגליון ג' ימצאו הקוראים ענין רב במאמרו גלוי הלב של הרב פרופ' עמנואל רקמן „שיעור האורתודוכסיה של הפרט". כמו כן במאמריו של הרב ש. ב. אורבאך „זהות והזדהות", ו„מיתוס, אמנות ודת" (על ספרו של פרופ' משה שורץ); ובמאמריהם של הרב בן־ציון פירר, פרופ' סולומון פול, הרב פרופ' עזריאל רוזנפלד, ד"ר נ.ד. סרבר, ועוד...

דו־שיח: ה„שח־מתת" שהינו חידוש צו־רני וכלליו שאולים, במידת מה, ממשחק השח־מט, בא ליצור תנאים הדדיים שווים לוויכוח בכתב. שני הצדדים פועלים וכותבים בעת ובעונה אחת. קו־הפרדה באמצע ה־עמוד מבליט כהלכה את העובדה כי הדגש אינו בניצול נקודות תורפה בדברי הזולת ובהעלמת נקודות תרפה שהבלעו בדברי עצמם. בגליון א־ב פורסם שח־מתת „וויכוח בשאלות דת ומדינה בין זאב אשכלות יו"ר הליגה למניעת כפיה דתית בישראל ובין ג. רחמן". הוויכוח נערך בכתב, במועדון הליגה בחיפה במשך חמש שעות. בפתיחתו החליפו הצדדים מהלך־פתיחה של עקרו־נותיהם המוצהרים. עקרון 3 של אשכלות: „אין לכפות על אדם או ציבור — לא אמונה ולא אורח חיים דתי, ולו בתחומים מסויימים ומוגדרים". עקרון 5 (מתוך 7): „על מנת לקיים את העקרונות הנ"ל יש להפריד בין הדת והמדינה". עקרון 7 של רחמן: „במאבק הדורות שבין אבות לב־נים יש הצדקה כאשר בנים הורסים שקר כדי לבנות במקומו אמת (כמו, אברהם אבינו ע"ה ששבר את הפסילים של תרח או כמו ביטול העבדות, וכיוצא באלה); אולם, אין הצדקה כאשר בנים רוצים להרוס אמת כדי להחליפה במעשה ידי סערת־אי־השקט הנגרמת בגלל יצרים ו/או ספקות". עקרון 8 (מתוך 9): „הרוצה להחליף ערכים וקנינים מדור דור בערכים חדשים, עליו מוטלת חובת הראיה הכפולה: של„ישן" אין לו עוד זכות קיום וכן שהחדש אינו בא מ־אהבה־התלויה־בדבר (אינטרס אישי בכל צו־רה שהיא)". לאחר מכן החליפו ארבע פעמים „מהלכים"־מכתבים ובס"ה חמשה מהלכים של כל צד. לפי בקשתו של אשכלות הסכימו הצדדים שלא להיכנס לדיון היסטורי־פילו־סופי ועל כן יוצא שכרו של החידוש, ה־מענין כשלעצמו, בהפסד העמקות שנכ־פתה עליו מלכתחילה.

בגליון ג' מובא דו־שיח „על המשמעות הרוחנית והדתית של גבורה ונצחון". אחרי מאמרו של הפרופ' ישעיהו ליבוביץ מת־פרסמות תגובות (2+2) ג. רחמן — פרופ' י. ליבוביץ.

רב־שיח: בגליון א־ב פורסמו שניים: „מקומה של המורשת היהודית בחינוך" / אלוף־משנה מרדכי בר־און. המאמר בנוי בשני מחזורים של הרצאה מרכזית ולאחריה שיחה חופשית, שהשתתף בה גם ד"ר פנחס רוזנבליט. רב־שיח שני היה בנושא „בני הישיבות וחובת הגיוס". המשתתפים הם: הרב יוחנן פריד — נציג הישיבה ה־מרכזית, הרב שמחה בונם אורבאך, ד"ר פנחס רוזנבליט, ד"ר זאב פלק והעורך. הדיון התנהל בשלושה רבדים: רובד הנתונים; רובד ההנחות, ה„אני־מאמין" של כל אחד ואחד, עליו אין טעם ואין

מ.ת.ת.

מציון תצא תורה

בטאון להגות יהודית

צורך להתווכח, במסגרת העיסוק בנושא המרכזי; ורובד הביסוס ההגיוני של ההש־קפה הכללית (על פי הנתונים ובעזרת ההנחות).

גם בגליון ג' מובאים שניים והפעם ב־תמציתיות רבה. האחד: „דמותו של מדען שומר תורה — ראוי ומצוי". המשתתפים: הרב פרופ' עזריאל רוזנפלד (מרילנד, אר־צות הברית), ד"ר בנימין ז. פרנקל, ד"ר זאב פלק, מר ג. רחמן ועורך המדור פרופ' אריה וינרב. השני: „תפילה בציבור וע־בודה שבלב". המשתתפים: מר אליעזר א"לי־נר, ד"ר דניאל גולדשמידט, ד"ר יוסף היינימן, ד"ר יעקב רוטשילד, מר ג. רחמן ועורך המדור ד"ר זאב פלק. אל הדיון מצורף נספח: מישאל ותשובות מחברי המערכת לארבע השאלות שהופנו אליהם.

הבטאון מיועד הן לאקדמאים דתיים, הן למורים בבתי ספר דתיים והן לסטו־דנטים דתיים ולכל האחרים המעונינים וה־צריכים להתענין בו. מטרותיו בחידושו ל־הסביר היטב את הכללים המורים כיצד ל־התמצא בין דעה וסתירתה, לצורך קביעת עדיפות יחסית לאחת מהן; או לצורך קביעה שאין עדיפות לאף אחת מהן. ה־בטאון מביא בחשבון את חובותיהם של סטודנטים הן בלימודים והן בשרות לאומי ואם בכל זאת מצויים ביניהם כאלה הנכו־נים להתעמק בדברי הגות, אותם במיוחד בא הבטאון החדש לשרת. על כל פנים, לא יתכן שלא לעמוד על המאמצים שנעשו בכוון זה ולברך את העורכים וחברי דמערכת „עלו והצליחו"!.

י. גיא

ספרים חדשים

מלחמת ששת הימים קראה „אחרי" למבול של ספרים ואלבומים. עתה שכך מעט מבול זה, אך הוא מטפטף עדיין טיפין טיפין. אחד הספרים האחרונים ש־יצאו הוא ספרו של מ. א. גלבוע, שש שנים ששה ימים, אשר הופיע בהוצאת עם עובד. בספר זה מתאר המחבר את השתלשלות המאורעות למן ה־10 ביוני 1961.

אנשי סדום, ספרו של אהוד בן עזר, הופיע גם הוא בהוצאת עם עובד. כאן מסופרים קורות לילה אחד בסדום החדשה ובו מסופרת פרשה נעלמה שראשיתה ב־מושבה הגרמנית, במפעל האשלג הראשון, ובעין גדי של שנות השלושים.

ועוד בהוצאה זו — לויתן מאת ז'ולין גרין. ברומן אהבה זה — הוויתו של איש אכול מפח נפש ורעב לאהבה, שכוחות עזים מטילים אותו אל מערבולת יצרים ופשע.

ומה בהוצאת מסדה?

ספרו של ישראל כהן, אספקלריות, כולל מסות ורשימות על סופרים ועל סוגיות ספרותיות. שיטתו של המחבר גורסת ניתוח היצירה תוך ראיית כוללותה, בדיקה אוב־יקטיבית של חלקיה וערכיה, עם שהמבקר נותן ביטוי אישי להתרשמותו.

נמל עתיק הוא ספרו של אהוד יורם (מסדה). בספר ט"ו סיפורים, שמרכז הכובד בהם: סיבוכי החיים, כהשתקפותם באס־פקלריה של אהבה.

ועוד בהוצאה זו — מסות ורשימות מאת שלמה צמח. באסיפה זו מסות ומאמרים בתחום הספרות (דיונים ביצירת ביאליק, סוקולוב ומנדלי), ובתחום ההגות.

בנימין זאב הרצל, הוא ספרו של ב. דינור, שהופיע בהוצאת מסדה. בשבעת המאמרים שבספר מתאר המחבר את דמותו ודרכו, חזונו ופעלו של הרצל. כן מעריך המחבר את דמותו של הרצל לאור דורנו, דור תקומת ישראל.

בשנתון מסדה, שהופיע לאחרונה, משת־תקפים מעשים, אישים והכרעות שיחדו את שנת 1967. (אגב, בערך חינוך, המופיע בפרק על ישראל והדן בין השאר על המוסדות להשכלה גבוהה, לא נזכרת כלל אוניברסיטה בר אילן).

ועוד בהוצאת מסדה — ישראל (באנגלית). זהו ספר המומלץ לסטודנטים מחו"ל באשר הוא נותן סקירה ישובית מקיפה וערוך בטוב טעם. התמונות הרבות מהנות את העין.

אחת מהוצאות הספרים הפעילות ביותר היא הוצאת אל"ף. במסגרתה הופיעו לאח־רונה מספר ספרים.

מסע לארץ הגדולה הוא ספרו של מרדכי טביב. קובץ של עשרה סיפורים הכתובים בסגנון מענין במיוחד.

תלמידי הספרות עשויים למצוא ענין רב בספרו של גדעון קצנלסון, לאן הם הולכים. ספר זה הינו חתך בתחום הניהליסטי בשיר־ה של ישראל הצעירה. הסידרה מותחת קו מבדיל בין שירים שערכם האמנותי רב ובין שירים שהניהילזם שבהם בא לחפות על חוסר כשרון כותביהם.

עוד בהוצאה זו, ספרה של פזית בן ארצי — ללא שמץ הגיון. סיפור המורכב מהמת־כונת הידועה של דוגמנית, קבוצניק שנפצע במלחמה — אחות בית החולים — תייר אמריקאי צעיר.

מרחוב אל רחוב הוא ספרו של שלמה ניצן (אל"ף). חמישה סיפורים שהם סיפור על אדם ועירו, אדם בעירו.

דיון נרחב ומעמיק על הציונות במרכאות ובלעדיהם מקיים משה בן יוסף (הגר) בספרו העיירה. כדאי לקרוא ספר זה וביחוד לאחר המלחמה בה נראתה ציונות ללא מרכאות.

ומציונות — לארץ הישימון. תרגומו של מנחם בראון את יצירת המופת של ט. ס. אליוט. בחלקו השני של הספר — פירוש ליצירה מאת פרופ' קלנת ברוקס. תרגומו של בראון—רהוט.

מהוצאת מסדה נתקבלה חוברת ספטמבר 1968 של אשנב לעולם, ירחון אונסקו. היר־חון המפורסם, המופיע לראשונה בעברית, ערוך בטוב טעם ובצורה מאירת עינים. מבין הנושאים בחוברת זו: פרשת לידתה של מגילת זכויות האדם, אמריקה לפני קולומבוס, אוקראינה וכן ארבעה עמודים של תמונות צבע מצילומי מוזיאון האדם, פאריס.

הוזלה נוספת לסטודנטים

NEWSWEEK

מנוי לשנה (52 גליונות) 19.50 ל"י

27 שבועות — 10.20 ל"י 38 אג' כל גליון

הזמן מיד ע"י משלוח תלוש זה:

לכב' סוכנות „מגילות" ת"א, רחוב פינסקר 7

נא להזמין עבורי..... לתקופה..... / מצורף..... ל"י

מס. סטודנט..... פקולטה..... שם וכתובת (בלועזית).....

נא לכתוב ברור

מ.ת.ת. — בטאון להגות יהודית

יצא לאור גליון ג'—ד', חשוון תשכ"ט

עדיין נותרו עותקים מגליון א'—ב', אייר תשכ"ח

מחיר כל גליון 4 ל"י (לסטודנטים ולמורים 3 ל"י בלבד).

עבור 2 העותקים 8 ל"י (לסטודנטים ולמורים 6 ל"י בלבד).

אנא גזור, מלא ושלח

תאריך.....

לכבוד

מ.ת.ת. — בטאון להגות יהודית

ת.ד. 29435, תל־אביב

נא לשלוח לי גליון ג'—ד' / גליון א'—ב' / את שני הגליונות: א'—ד'.

השם ..... הכתובת .....

לוטה סך ..... ל"י בצ'ק / בהמחאת דואר (למחוק המיותר).

חתימה.....

מגאזין

תקציב הסתדרות הסטוד׳ 200,000 ל״י

גזבר הסתדרות הסטודנטים, נחמיה בר, המשמש גם בתפקיד הסיו״ר, עומד להביא את תקציב ההסתדרות לאשורה של המועצה. התקציב השנתי בשנה״ל תשכ״ט יגיע ל־200.000 ל״י ומזה יכוסו רק כ־90,000 ל״י ע״י מיסי הסטודנטים. כחציים של ההוצאות הרבות מופנה למפעלי תרבות (שתקציבה השנתי הוא 75.000 ל״י) ולהוצאת העתון (33.000 ל״י).

50% של הוצאות התרבות אינן מכוסות ע״י הסטודנטים ורק פחות משליש מהוצאות העתון יכוסו ע״י מכירתו וע״י פרסומת.

ועד הסטודנטים החליט לדרוש את הגדלת התמיכה מצד האוניברסיטה. „התמיכה עומדת מזה שנים על סכום של 10.000 ל״י בו בזמן שאוניברסיטאות אחרות מקבלות סכומים הגדולים פי כמה וכמה וזאת בהשוואה יחסית למספר הסטודנטים הלומדים בכל מוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ.

הסתדרות הסטודנטים תדרוש הגדלת התמיכה ל־50.000 ל״י לפחות.

מקורות ההכנסה האחרים, אשר יאזנו את התקציב, לבד ממסי התלמידים ומהכנסות התרבות, הם התמיכה של עירית ר״ג ומוסדות אחרים.

הגזבר מציין כי למרות שהשנה התקציבית האחרונה הסתיימה בגרעון של 15.000 ל״י הרי גרעון זה קטן בהתחשב בשרותים הרחבים הניתנים לסטודנטים מול האפשרויות התקציביות העומדות לרשות ההסתדרות. הגרעון עצמו נזקף להגדלת היקף הפעולה. „תקציב הנשפים לשנה שעברה עמד על 6000 ל״י ואילו ההוצאות על נשף פורים בלבד עלו על 12000 ל״י. וזוהי רק דוגמא אחת״ מטעים נחמיה.

פעולה נוספת אשר גוזלת חלק ניכר מן התקציב היא המדרשה לאמנות (45 אלף ל״י). רק כ־10% מתקציב זה יכוסה ע״י המשתתפים.

והגזבר מסכם „התקציב גדל באופן פרופורציונלי להתרחבות הפעולות של הסת׳ הסטו׳, אך עדיין נותן פער בין התקציב הקטן יחסית לבין הפעולות הרחבות״.

400,000 ל״י מחזור מפעל השכפול

מחזור של 400.000 ל״י צפוי לשכפול בשנת הלימודים תשכ״ט. הערכה זו השמיע אולמן אברהם בשיחה עם סופר „בת קול״.

מנהל המפעל, ישראל שפירא, מסר לנו כי פדיון השבוע הראשון הסתכם בסך 5000 ל״י וזאת למרות שהמנין נשאר כשהיה והמקום צר מהכיל את מאות הסטודנטים המתגודדים במסדרון מידי יום ביומו.

זו הפעם הראשונה יוצאות לאור 20 חוברות (במקצועות כימיה, כלכלה, סטטיסטיקה ופסיכולוגיה) בהוצאה עצמאית של מפעל השכפול בר־אילן.

בראשית החופש פנה הועד המנהל אל המרצים בבקשה למסור את רשימת הספרים לשנה״ל תשכ״ט על מנת שהשכפול יוכל להצטייד בהם בבוא הזמן. רק 50% מן המרצים נענה לבקשה. המחלקה לאנגלית, למשל, היתה קשורה עם מוכרי־ספרים אחרים והעבירה ע״כ רק את רשימת הספרים לקורסי החובה. מאחר ומחיר הספרים בשכפול זול יותר ולסטודנטים נוח יותר להשיגם, יש להניח שמעתה ואילך יועברו כל ההזמנות דרך השכפול.

בסמסטר השני יעבור המפעל למשכנו החדש בבית הסטודנט ההולך ונבנה בימים אלה, והוא ישתרע על פני כל הקומה התחתונה.

לקראת המעבר ובהתיחס לכך שבעוד שנתיים שלוש ימצאו למעלה מ־1000 סטו׳ אשר יתגוררו בפנימיות בקמפוס התחיל הועד המנהל בדיונים על שינוי האופי של המפעל והפיכתו לכל־בו אשר ידאג לאספקה של כל צרכי הסטודנטים.

כשלב ראשון בתכנית עומדים להוסיף מספר ענפים מיד עם חסול הלחץ של תחילת השנה. הענפים החדשים יכללו: סרטי צלום, בטריות, סוכנות לפתוח סרטי־צלום ועוד.

צפויה הרחבת פעולת הגמ״ח

כנס של אנשי עסקים ובעלי מפעלים יערך בקרוב ע״י ועדת הגמ״ח בשיתוף עם המחלקה ליחסי ציבור באוניברסיטה. כנס זה אשר יכלול תורמים פוטנציאליים הוא חלק מן הפעולות אותן מתכננת הועדה על־מנת להגדיל את קרן ההלואות לסטודנטים.

תקציב הגמ״ח עומד עתה על 50.000 ל״י, אך בקופה מצוים, עם תחילת שנת־הלימודים 17.000 ל״י בלבד. יתרת הסכום לא הוחזרה עדיין ע״י הסטודנטים־המלווים בשנים שעברו. ואילו 10.000 הל״י שהוחזרו עם סיום שנה״ל הקודמת כבר חולקו לנזקקים בעת ההרשמה.

החל מן הסמסטר השני מפקח הבנק המזרחי באוניברסיטה, על המפגרים. התהליך שעל סטודנט־מבקש לעבור הוא: 1) מילוי טופס בקשה בהסתדרות. 2) בבקשתו דנים בכל יום שני וחמישי ואז גם מוזמן הסטודנט להופיע בפני הועדה. 3) לאחר הראיון מודיעים לו על החלטת הועדה.

בימים הקרובים עומד שלמה תורג׳מן, יו״ר הועדה, להביא תקנון יסוד של הגמ״ח לאשורו של הועד.

נפתחה המחלקה לראית חשבון

45 סטודנטים החלו השנה את לימודי ראיית החשבון באוניברסיטה, במסגרת המחלקה לכלכלה.

המחלקה, הכוללת עתה למעלה מ־450 סטודנטים, היא מהגדולות באוניברסיטה. רק 200 — מחצית מהפונים למחלקה — נתקבלו, לעומת 160 — אשתקד.

השנה מוקדשת במחלקה תשומת־לב ל־לימודים לתואר שני.

יו״ר חדש להסתדרות הסטודנטים

אברהם שטוב נבחר ע״י מועצת הסתדרות הסטודנטים לתפקיד יו״ר המועצה. א׳ שטוב נבחר פה אחד בישיבת המועצה בה הגיש היו״ר היוצא איצ׳ו את התפטרותו. מכתב ההתפטרות של יצחק גולדשטיין, נמסר לנציגי ועדת הבקורת, כנדרש ע״י החוקה, בעקבות לחץ של חברי המועצה, אשר לא יכלו להגיע לשיתוף פעולה עמו. ישיבת המועצה עצמה היתה סגורה לאחר שרוב הנוכחים תמכו בסגירתה.

בינתיים מכהן כבר היו״ר החדש כמעט חודשיים ולדבריו הוא מתכונן להמשיך את התנופה, שהתחילה בשנה שעברה בפעולות התרבות על ... ● שינוי מימוש הציונים והעמדתו על 60% ...

הוא ... נציגות בוועדת ...		9.00
הועדה ... ה־	5.25	3.95
בחינות		
אינדכס	3.30	2.50
עובר.		
ותקון ס	6.65	4.95
מזכירות		
דמית ●	6.00	4.50
ועדות מ	10.00	7.50
פות למרצי		
לסטודנטים		
הפקולטות	12.00	9.00
תכנון תכניח		
בחינות ב	8.50	6.45
שית או ב		
צע הסמסטר	3.30	2.50
כיוצא באלה:		
	12.00	9.00
בשטח פעולות	23.0	18.00

לשתף פעולה באו... עם התאחדות הסטודנטים ועם האגודות השונות, ל„התלבש״ על נושא קליטת סטודנטים זרים, להדק את הזיקה עם התאחדות הסטודנטים הדתיים ולדרוש מההתאחדות להקדיש יתר מחשבה לדרך הבאת דבר הסטודנטים בענינים פוליטיים, מדיניים וחברתיים לציבור החב.

לפני היו״ר החדש תקופת עבודה של חצי שנה אותה הוא מתכונן למצות עד תום.

ועדת פנים מודיעה:

הסטודנטים, אשר נגשו לבחינת ה־ב.א. במועד א׳ ונכשלו יגישו לועדת הסטטוס בקשה להבחן שנית במועד ב׳ תשכ״ט.

לפי תקנון ה־ב.א., תלמיד אשר נכשל בבחינת ב.א. במועד אחד חייב להמתין שנה לבחינה נוספת, אך כיוון שהתקנון לא הובא לידיעת הסטודנטים הסכימה המזכירות האקדמית להקל על התלמידים.

חבלי קליטה . . .

חבלי קליטה . . .

עבודה עבודה עבודה...

מפנה התחולל באחרונה בכל הקשור לתעסוקת הסטודנטים, הלומדים בבר-אילן. האחראי למפנה: רכז התעסוקה החדש, שליד הסתדרות הסטודנטים — אשר שחם, העובד בפקוחו של יו"ר הועדה לסטודנטים, יצחק יעקב רגב.

כך אירגן קבוצת 25 סטודנטיות מן ניות. קבוצה זו מציעה עצמה לע כדי הדפסה בתעריף מוזל. בינתיים נ סטר לנדר. העורך: ות הדפסה רק ממפעל מ ים לפניות כתב־ מעיון בתוכנם של שני ... בודות ללמוד על נסיונות חדשים אשר ס תקבלה ובמיוחד סטדנטים דתיים, המבקשי שכפול עמק בבעית ההגות היהודית, ימצא מגורמי ענין רב.

מן המאמרים בגליון א־ב נציין אורגנו ל־ „התמודדות חדשה עם המציאות"ס שנפתח שמחה בונם אורבאך. הרב אוקיטי, בפתח־ דבריו „...אנו תקווה שבמה אכסניה לכל אלו המעיזים לחש להרקיע במחשבתם... ולאלו א רוויה בהכמה המורשתית של ולפני כן: „...אחרי הקזת ה אחרי השואה האיומה, נפתח הרחמים של השמים... רק נח אהבת ישראל, העולה על כ כל פניות, ...רק הוא יקרב ס־ב ...יה לזה...". „ליחסה

מוקמת עתה על ידי משטרת יש־ ראל. השוטרים־ הסטודנטים, ש־ יעברו קורס שי־ טור קצר, יקב־ לו את שכרם לפי שעות.

מקור תעסוקה נוסף: נתקבלו פניות רבות למשרות הוראה מבתי ספר וממוסדות חינוך ברחבי הארץ. במקביל יש ביקוש לשיעורים פרטיים ולהדרכת נוער. פניות לא מעטות להדרכת נוער נדחות הואיל והן כרוכות בחילול שבת.

גם הספריה באוניברסיטה נחשבת למקור תעסוקה חשוב (25 משרות בשנה"ל ה־ נוכחית) ו„לבעיה שכואבת לסטודנטים ר־ בים" — כדברי אשר שחם. הוא טוען שבעבר נתקבלו עובדים לספריה בלי כל התחשבות במצב הכלכלי של הדורשים ע־ בודה מסוג זה... הם התאקלמו בעבודה זו ואי אפשר להחליפם בנזקקים"

לפי סטטיסטיקה, שערך רכז התעסוקה, פנו אליו הקייץ 350 סטודנטים. 220 סודרו על הצד היותר טוב. 40 נדחו כליל.

עבודה בשמש — פסולה

ביחס לזה יש לשחם טענות כלפי הסטו־ דנטים: „יכולנו לקבל את כל עבודות הגננות באוניברסיטה ומקומות עבודה רבים בבניין, אך הסטודנטים מפונקים, לא נאה להם לעבוד בשמש". מספרים על שחם, כי בעצמו עסק בעבודות אלה משך ימים אחדים, למען יראו הסטודנטים וישתכנעו, אך לשווא...

הוא סיפר לי על סטודנטיות, שדחו עבו־ דות הוראה וביחוד יצא נגד סטודנטיות, שסירבו לעבוד במפעלים.

על כל פנים, אשר שחם בן ה־22, סטודנט שנה שניה לפסיכולוגיה ולסוציולוגיה, ה־ עוסק בג'ודו בשעות הפנאי, מסכם את גישת למישרה שבידיו: „תכלי"ס"!

אנדרטה לאולימפיאדת העבודה

המערך יתגבר על בעיות הכטחון השוטף (מן העתונות)

בגני התערוכה בתל־אביב

נשף פתיחת שנת־הלמודים

בתאריך 12.11.68

ה ת כ נ י ת:

- שלישית התאומים
- תזמורת רקודים
- אילן ואילנית
- רחל אטאס
- דייב סבטו
- מנחה: מני באואר

כרטיסים במשרד הסתדרות הסטו'.

מתפעים המתפעים באתר הפעלה

התאריך	ה ת כ נ י ת	בהשתתפות
2.11.68	**הצגת „רמון בין לבבות"** (באודיטוריום)	בביצוע תיאטרון אורות
7.11.68	**משפט צבורי בבעיית „מיהו יהודי?"** (באודיטוריום)	בהשתתפות: ח"כ ש. אלוני, ד"ר א' ח' שאקי, וחבר מושבעים ה־ מורכבים מאנשי צבור, סטו' ומרצים.
9.11.68	**שבת חווי בגוש עציון**	
12.11.68	**נשף פתיחת שנה"ל במגרשי התערוכה בת"א**	בתכנית: • שלישיית התאומים. • אילן ואילנית. • דב סבטו • רחל אטאס, • תזמורת ריקודים. • מנחה: מני באואר.
19.11.68	**בשתוף עם התאחדות הס' הכללית מקם פתיחת שנה"ל הארצית** (בהיכל התרבות)	בהשתתפותו של סגן רה"מ יגאל אלון.
26.11.68	**„בת קול" בע"פ** עליה וקליטה: ספורים, ראיונות ופרשיות נעלמות (באודיטוריום)	בגליון הפעם: סגן שר הקליטה, ח"כ ליובה אליאב, אלוף (מיל.) עוזי נרקיס, וסטודנטים עולים מספרים.
30.11.68	**הצגת „הזמרת בעלת הקרחת"** (באודיטוריום)	בביצוע „בימת הצוות"
שבת לפני חנוכה	**שבת חווי**	

הערה: יתכן שיחולו שינויים בהצגת „הזמרת בעלת הקרחת" ותועבר ל־23.11. במקרה כזה תתקיים הצגת „איש חסיד היה" בתאריך 4.12.

מערכת „בת־קול" מודיעה

כי המעונינים לשמש בתפקיד

כ ת ב י ם

מתבקשים לפנות בכתב למערכת או בימים ג' ד' ו' למשרד הס־ תדרות הסטודנטים עד ה־19.11.68.

אהבה בעיני הכימאי

צבי כהן, סטודנט לכימיה, חבר מועצת הסת' הסטודנטים מס־ תכן, כנראה, בהעבירו את האהבה אל מעבדות הכימיה ואל המכחנות, אע"פ כן — נאמן לעקרון הנסיון של מ־ דעי הטבע — הוא מנסה, ואת התוצאה הכימית הוא נותן בזה. כתקוה שהתוצאה המדעית תביא גם לתוצאות אישיות.

אהבה, היא סם פלאים משכחת מכאוב וצרה, / שאך לשוא יחפשו לה מנגנון או נוסחה. / בכל זאת נתגלו מספר נתונים / השופכים אור על תעלומת הקדומים.

בקינטיקת האהבה נמצאה אוטוקט־ ליזה במידה מפתיעה. / כפי שאמר שלמה המלך למלכת שבא. / „אל תעוררי את האהבה עד שתחפץ" / רק אמר והמחסום האנרגטי נפרץ!!! גם בתופעת הרצמיזציה אין לזלזל / כל חולי האהבה הם כדמויות ראי זה לזה. / נבדק גם ספקטרים הפ־ סים / המתבטא בכתמים אדומים על הפנים.

רק חבל כי פונקציות הדעיכה אקס־ פוננציאלית מאוד / כעבור זמן לא נשאר למאוהב ולו „מחצית החיים" לפחות. / המרמז על אכסותרמיות רבה / או בקצור: דבר הכימאי על האהבה.

מה נותר עוד לומר ולא אמרתי לך / אה כן, עיקר שכחתי, אני אוהב אותך.

שלך

צבי כהן

כימיה שנה ג'

ערב „בת־קול" בעל־פה

ב־26.11.68 בשעה 8.00 בערב באודיטוריום

ספורים, ראיונות ופרשיות נעלמות על עליה וקליטה

בגליון הפעם:

- סגן שר הקליטה, ח"כ ליובה אליאב.
- מנהל מחלקת העליה, אלוף (מיל') עוזי נרקיס.
- פרשיות עליה נעלמות מפי סטודנטים עולים.

כרטיסים במחיר —.1 ל"י (לכיסוי ההוצאות בלבד) במשרד הסתדרות הס־ טודנטים ובערב התכנית בפתח ה־ אודיטוריום.

פרופ' ישעיהו ליבוביץ

(המשך מעמוד 8)

את תורת ה' — הפך „היכל ה'" להיות „מערת פריצים" ובטל כל ייחודה של ירושלים, והרי היא ככל הערים. המעצמה הגדולה ההולכת וכובשת את העולם תכ־בוש גם את ירושלים — וכך ראוי לה.

נמצאנו למדים שהנביאים אינם מייצגים תפיסות מסויימות „של יהדות" בדבר מדינה, אומה, עצמאות, חרות וכד' אלא לגבי עבודת ה'. לפיכך העמדה כלפיהן עשויה להשתנות בהתאם לצרכים המשתנים של קיום התורה ושמירת המצוות.

אין להגדיר שום עמדה מסויימת לגבי בעיות הלאום, העצמאות, המדינה וכו' כ„עמדתה של היהדות", מאחר שכולן ני־דונות לא לגופן אלא מבחינת משמעותן דנים בכל אלה לאורה של תכלית אחת ומגמה אחת בלבד — הכרת ה' האמי־תית, המתבטאת בדבקות בו ובעבודתו.

אותו „אופורטוניזם דתי" (במשמעות חיו־בית ולא שלילית של מושג זה) משתקף גם בהתלבטויותיהם של החסידים, הפרו־שים והתנאים בענייני הממלכתיות והעצ־מאות המדינית של ישראל בתקופת הבית השני ועד לאחר החורבן, לגבי מלחמת החשמונאים הראשונים, כיבושיהם של ה־חשמונאים האחרונים, מלכות בית הורדוס, השלטון הרומי והמרד בו.

והוא הדין לגבי הבעיה הסוציאלית ובעיית המשטר המדיני. אין לדלות „מן היהדות" שום פרוגרמה חברתית, פוליטית או כלכלית, מסויימת. הבעיה החברתית כשלעצמה — ככל בעיות האדם — אינה מעסיקה את „היהדות" כלל (אעפ"י ש־יהודים התלבטו בה, כמובן, ככל בני־האדם), וזאת משום שהאדם כשלעצמו איננו ערך — הוא איננו אלא אחד מן הנ־תונים הטבעיים שבבריאה, בדומה להר הזה, לעץ הזה, לבע"ח זה: אין ערך באדם עצמו, אלא רק במעמדו לפני האל.

היהדות אינה הומאניזם! זהו הסיכום וה־סיום של יום־הכיפורים: „כי מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל", אולם „אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד ל־פניך". לפיכך כל בעיות האדם, האישיות והקולקטיביות כאחת, וכל הפתרונות ש־האדם מחפש ומוצא לגביהן — אינדיפרנ־טיים הם מבחינה דתית, אלא אם כן תופס האדם את הבעיות כמשימות של עבודת ה' ומשתדל לפתרן בגדר קיום מצוות. החוקה הסוציאלית של התורה אינה סוציאלית ואינה פילאנתרופית: היא אינה נובעת מן הקונצפציה של זכויות האדם אלא מזו של חובות האדם — היא מצווה, בדומה למצות תפילין, שבת, כשרות, טהרת־משפחה וכו'. יש מצוות בין אדם לחברו, שהאדם חייב בהן — לא משום שהאדם חייב משהו לחברו אלא משום שהוא חייב לקיים את המצוה. מבחינה זו אין הבדל בין „ואהבת לרעך כמוך" ובין „מחה תמחה את זכר עמלק". אשר ל„ואהבת לרעך כמוך" — אין הצגתה כביטוי של „מוסר היהדות" אלא זיוף אפיקורסי של התורה. אין פסוק כזה במציאות בתורה! „ואהבת לרעך כמוך" ככלל „מוסרי", כבסיס לתורת־המידות — זהו הכלל הגדול של האתיאיסט קאנט, שלשיטתו האדם הוא ערך עליון. ואילו הפסוק בתורה (שאליו נתכוון ר' עקיבא הוא: „ואהבת לרעך כמוך אני ה'"): בלי הסיפא ניטל ממצוה זו הבסיס וניטלת משמעותה. אין ל„רעי" כל זכות לתבוע את „אהבתי", כשם שאין זכות כזאת ל־בע"ח, לצומח או לדומם, כי המשותף לכולנו — גם לי וגם לרעי, וגם לדומם, לצומח ולחי — היותנו עצמים בבריאה, אינדיפרנטיים מבחינה ערכית.

צא למד מה בין „ואהבת לרעך כמוך" בגדר מצות ה' ובין „ואהבת לרעך כמוך" בגדר עקרון מוסרי — עפ"י מה שבין דברי ירמיהו (לד, ח—כב) על שחרור העבדים ובין דבריו של לינקולן (סאכאנד אינאגוראל) באותו עניין!

המסקנה היא, שאין ביהדות מלכתחילה שום פרוגרמה פוליטית או סוציאלית מ־סויימת. עול מלכות שמים, שיהודי מקבל על עצמו בצורת עול תורה ומצוות, אינו כולל חיוב להיות (מבחינת המשטר המדיני והחברתי) סוציאליסט או אנטי־סוציאליסט, מונארכיסט או רפובליקני, דמוקרט או או־טוריטרי. ניתן, אולי, לאמר דבר אחד: מאחר שהתורה מופיעה כתביעה דתית טו־טליטרית לגבי האדם („יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת ה'" [פתיחת השו"ע]), הרי היא שוללת בפועל כל תביעה טוטליטרית של כל משטר מדיני־חברתי, שהמדינה וה־חברה הן אמות־מידתו. מבחינת הדת, ה־מדינה והחברה לעולם אינן „ערכים" אלא צרכים הכרחיים בלבד, הן כתנאי לעצם הקיום האנושי והן כמסגרת קיומית ל־מאמץ להגשים את התורה.

אסא כשר

(המשך מעמוד 5)

מדינה חילונית לכל דבר לבין מדינה דתית לכל דבר. על כדור פורח זה נגזר שלא לנחות, אלא אם יתפוצץ הבלון המטולא שלו.

תשובתו של יהודי דתי לשאלה „מי רצוי שייחשב כיהודי לפי החוק ב־מדינת ישראל?" תלוייה בתשובתו ל־שאלה היסודית ביותר — „האם יש להקמתה של המדינה ולהמשך קיומה חשיבות דתית?". אם התשובה ל־שאלה יסודית זו היא חיובית, על ה־יהודי הדתי להילחם על דמותה של ה־מדינה; אם התשובה לשאלה יסודית זו היא שלילית, על היהודי הדתי להינזר כנטורי־קרתא. (אם יש למדינה ערך דתי שלילי) או להפריד ממנה את הדת (אם אין לה ערך דתי כלשהו). המפ־לגות הדתיות בחרו בדרך שלישית — שנים רבות הן מתחמקות מהכרעה ברו־רה בשאלה זו ולכן איזי הן מתנזרות מן המדינה והנאותיה ואין הן נלחמות ברצינות על דמותה, אלא מתפשרות בכל הזדמנות ונהנות משני העולמות.

כיהודי דתי אני רואה את מדינת יש־ראל כהזדמנות שהוחמצה. (זה לא מפריע לי להיות פטריוט ישראלי, אבל פטריוטיזם זה הוא ללא בסיס דתי עקרוני). נמצא שתשובתי לשאלה „מי צריך להיחשב כיהודי לפי החוק של מדינת ישראל?" ניתנת במשיכת כתף — לא איכפת לי, פחות או יותר, מי ייחשב כיהודי ע"פ החוק במדינה זו ובלבד שתישמר בה זכותם של ה־יהודים הנאמנים להלכה לנהוג ע"פ תשובתם הם לשאלה „מיהו יהודי?"."

ועדת התרבות מודיעה

ביום חמישי 7.11.68 בשעה 8.00
יתקיים באודיטוריום
משפט צבורי בבעית:
„מיהו יהודי?"

משתתפים:

- ח"כ שולמית אלוני
- ד"ר א' ח' שאקי

חבר מושבעים המורכב מאנשי־ציבור, מסטודנטים וממרצים ילווה את הדיון ויגיש את מסקנותיו לקהל.

משרד הבטחון — ההוצאה לאור

ההוצאה לאור של משרד הבטחון מתכבדת להודיע לציבור הסטודנטים של אוניברסיטה כר אילן על אפשרות רכישת פרסומי ההוצאה בהנחה של 25%, בהוצאה לאור כרח' ב' 19 הקריה תל־אביב, גם ע"י הזמנה באמצעות הדואר.

להלן מספר ספרים אשר לבטח ציבור הלומדים ימצא בהם ענין:

	המחיר	מחיר הנחה
אוגוסט 1914 — ברברה טוכמן	12.00	9.00
אזרח ומדינתו — שולמית אלוני	5.25	3.95
בין ישראל לערב — אלוף יהושפט הרכבי	3.30	2.50
במעגלות סין — ה. סולסבר	6.65	4.95
הגולן — מרדכי נישטט	6.00	4.50
הכיבוש הגדול — מ. פראודין	10.00	7.50
היסטוריה צבאית של א"י בימי המקרא — ערך יעקב ליוור	12.00	9.00
טילים בקובה — א. אבל	8.50	6.45
כיצד הוסברה העמדה הערבית בצבא המצרי — אלוף יהושפט הרכבי	3.30	2.50
סוריה — מאבק אל הצמרת — פטריק סיל	12.00	9.00
רוסיה במלחמת 1941—1945 — אלכסנדר ורט	23.90	18.00
שלטון ומרדנות — ב. תומפסון	5.30	4.05
שעון החול — דוד הולדן	7.50	5.60

המעונינים לקבל את הקטלוג המפורט של ההוצאה האור מתבקשים לפנות לפי הכתובת הנ"ל והקטלוג ישלח ללא דיחוי.

"מיהו יהודי?"

(המשך מעמוד 5)

ירשם כחסר דת. שאלנו את ד"ר שאקי:

● מהו מעמדו של חסר־דת במשפט ארצנו?

עולמנו, בעיקר במחצית הנוכחית של המאה, מכיר ציבורים גדולים של חסרי־דת, של בני בלי דת („אתיאיסטים"); ממש כשם שהוא מכיר רבים שה מחוסרי אזרחות. אלא, שבעוד ששאלתם של מחוסרי האזרחות זכתה ומוסיפה לזכות לעיונם של מחוקקים שונים, ומשמשת נושא לא־מנות בינלאומיות שונות, שאלת מחוסרי הדת טרם זכתה לעיון מעמיק, בתחום התיאולוגי כבתחום המשפטי.

על כל פנים, מי שנחשב בעיני אחת הדתות האינסטיטוצונליות כמשתייך אליה — כיהודי, כנוצרי, כמוסלמי וכו' — אינו יכול ע"י הכרזה חד צדדית שלו או מטעמו, להתנער מדתו ולהפוך ל„חסר דת". המ־חוקקים המודרניים, ובתוכם המחוקק ה־ישראלי, מכירים באפשרות של „המרת דת", או „המרת עדה". דהיינו, מעבר מדת לחברתה, מעדה לעדה. אך לא מדת ל„לא דת", לאתיאיזם. כשתתעורר שאלה משפ־טית, בעיקר בתחום המעמד האישי, של בן־בלי־דת „עקשני", יש להניח שיחולו עליו דיני הדת אותה חבק עד ליום הפי־כתו בעני עצמו ולדעתו, ל„מחוסר־דת".

● לבסוף, כמומחה בשטח המשפטים אשר לתחומו משתייכת הבעיה, אולי תתן לנו סקירה על הבעיות המשפטיות המת־עוררות סביב המונח „יהודי".

ארמוז, בכמה שורות, על ההשובות שבהן: —

א) השאלה „מיהו יהודי", כפי שהת־עוררה במשפטי אילנה שטרן, רנה איתני, האח דניאל ובמשפט הנוכחי, התלוי ו־עומד, שעיקרה בירורי האפשרות של ניתוק הלאום היהודי מן הדת היהודית, ושל מגורי־יחד, באדם אחד, של לאום יהודי ודת לא־יהודית כלשהי;

ב) השאלה של „ספק יהודי" — כמו במקרה של פרשת אוה בסאן, בה נדונו ההשלכות של הספק שנסתפק בו בית־הדין הרבני בדבר יהדותה או נצרותה של אשה, על סמכותו של בית־הדין הרבני בעניני נישואין וגירושין של „יהודים" (ולא, כביכול, של „ספק־יהודים");

ג) שאלת ה„פלאשים" — שנדונה לא מכבר ע"י ביהמ"ש העליון, ושבה היה נשוא הדיון ענין יהדותם של ה„פלאשים", והצורך בגיורם כדי להיחשב „יהודים", בארץ, בתחום עניני האישות;

ד) שאלת ה„קראים" ומעמדם המשפטי בארץ, בתחום עניני האישות;

ה) שאלת הכת „בני ישראל", מהודו, שהסעירה לפני כמה שנים את הישוב, ושענין המעמד האישי של חבריה הוסדר, לבסוף, ע"י הנחיות מפורטות של הר־בנות הראשית לישראל.

זאת הארץ

דו־שבועון התנועה למען ארץ ישראל השלמה
תל־אביב, שדרות רוטשילד 15 — טלפון 53760

חתום על "זאת הארץ"
בתנאי הנחה מיוחדים
לסטודנטים

13.50 ל"י בלבד — מנוי שנתי — 26 גליונות

גזור ושלח עוד היום

חתימה בהנחה לסטודנטים וחיילים

לכבוד „זאת הארץ", ת.ד. 29220 תל־אביב

צרפוני לרשימת המנויים של העיתון, רצ"ב סך 13.50 ל"י
עבור מינוי לשנה במזומן / בהמחאת דואר

בצ'ק מס' .....

שם .....

כתובת: רחוב ..... בית .....

עיר: ..... טלפון .....

לאוניברסיטה בר־אילן בעירנו

שאו ברכה

לפתיחת שנת הלימודים החדשה

המועצה הדתית — רמת־גן

עם פתיחת שלוחת האוניברסיטה בצפת

שלוחה ברכת עירית צפת

לאוניברסיטה „בר־אילן" ולשלוחתה בצפת

לאוניברסיטה בר־אילן

מיטב הברכות

עם תחילת שנת הלימודים

המועצה המקומית קרית אונו
יעקב כהן — ראש המועצה

לציבור הסטודנטים
באוניברסיטת בר־אילן

ב ר כ ו ת

עם הכנסכם לשנה"ל החדשה

מועצת פועלי קרית אונו

אלקטרופלקס
בית מלאכה לתקון מצלמות
רח' דרויאנוב 9 (ליד קולנוע ת"א)
טל. 222487

הנחות גדולות לסטודנטים ולסגל

קונה ומוכר מכשירי צלום

צינקוגרפיה „הר ציון"

שדרות הר ציון 104, טל. 829103

מ ב ר כ ת

את אוניברסיטה בר־אילן

ראשיה, מוריה וצבור הסטודנטים

בשנת לימודים

פוריה ושלוה

כל עסקי בורסה
בנק „המזרחי" בע"מ

לציבור הסטודנטים ולהנהלת אוניברסיטה „בר אילן"
מיטב הברכות לפתיחת שנת הלימודים

משה"ב

חברה לשכון בנין ופתוח בע"מ
ת"א, ליליינבלום 27, טל. 58144

מ. זיטמן ובניו
מבצע עבודות מתכת באוניברסיטה

מ ב ר ך

את אוניברסיטה בר־אילן
והסטודנטים

בשנת לימודים פוריה

לחבר המרצים והתלמידים באוניברסיטה בר־אילן

עם פתיחת שנת הלימודים

שאו ברכה נאמנה

עלו והצליחו לתפארת העם והמדינה!
„בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך"

המועצה הדתית ת"א—יפו
פנחס שינמן — יו"ר

עם פתיחת שנת הלימודים החדשה
באוניברסיטה בר־אילן
שלוחות מיטב הברכות
מהנדס ל. קפרינגר
קורץ וביביצ'קוב
לוינסקי 81, ת"א
טל. 623110

לקראת שנת הלימודים

ברכת הצלחה בלימודים
שנה טובה ומבורכת

תזכו להפיץ את האור הגדול
את אור התורה

בנק הפועלים בע"מ
ההנהלה המרכזית

צלם חובב!
תצלומיך כה יפים...

10% הנחה לסטודנטים „בר־אילן"

לכן דאג לפתח ולהדפיס את תצלומיך, בצבעים או בשחור לבן,
במעבדות החדישות ביותר של **„אחים פרג"**, אולפני צילום.
תל־אביב, בן־יהודה 148 • פתח־תקוה, רח' מוהליבר 1